

Grau de Filologia Catalana

Treball de Fi de Grau

Curs 2015-2016

**ELS BESTIARIS CATALANS:
ESTAT DE LA QÜESTIÓ**

Eloi Bellés Boeta

TUTORS: Lluís Cifuentes i Comamala
Glòria Casals Nogués

Barcelona, 15 de juny de 2016

*«Pregunta, doncs, a les bèsties i t'instruiran,
o bé als ocells, i seràs instruït»
Job 12, 7*

*A l'Estevet, és clar,
etern amador de
«totes natures de bèsties»,
in memoriam*

*I a la Isabel
i la Montserrat,
que em van il·luminar en el camí
que mena a la Filologia*

TAULA

Sigles dels manuscrits de bestiaris i llibres d'animals.....	7
I. INTRODUCCIÓ.....	9
1. Objectiu del treball	9
2. Mètode de treball	10
II. BESTIARIS I LLIBRES D'ANIMALS	11
1. Què és un bestiari? Bestiaris 'moralitzats' i bestiaris 'sense moralitzacions'?	11
2. Origen i utilitats del bestiari medieval.....	13
III. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	16
IV. BESTIARIS I ALTRES OBRES EN CATALÀ	20
1. Els bestiaris en català.....	20
2. Els llibres d'animals en català	24
a. El text de G.....	25
b. El <i>Llibre del tresor</i>	27
V. RECEPCIÓ DEL BESTIARI MEDIEVAL	29
1. La recepció en la literatura antiga	29
2. La recepció en la literatura contemporània	32
VI. CONCLUSIONS	37
 BIBLIOGRAFIA	 39
 APÈNDIXS	 43
1. Il·lustracions	45
2. Textos	57

SIGLES

dels manuscrits de bestiaris i llibres d'animals en català

- A = Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms. 75 (s. xv), ff. 156v-175v [ms. U a Alòs-Moner 1924]
- B = Biblioteca de Catalunya, ms. 87 (primera meitat del s. xvi), ff. 1r-85v [ms. C a Alòs-Moner 1924]
- C = Biblioteca Capitular de Saragossa, ms. òlim 1292 (s. xv), ff. 150-185 [il·localitzat]
- D = Biblioteca de Catalunya, ms. 310, núm. 5 (inicis del s. xv), ff. 98r-122v [ms. R a Alòs-Moner 1924; primera part del mateix còdex que E]
- E = Arxiu i Biblioteca Capitular de Vic, ms. 229 (inicis del s. xv), ff. 71r-73r [segona part de D, vg. Martín 2012b: 164-165]
- F = Arxiu i Biblioteca Capitular de Vic, ms. 228 (c. 1354) [Iglesias 2010: 1051 confirma que és F₁]
- F₁ = Arxiu parroquial de Manlleu, ms. s/n (c. 1354) [Panunzio 1963-1964: I, 30-31 el té per perdut, però vg. F]
- G = Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona, ms. 82 (s. xv), ff. 88v-90r
- H = Arxiu Històric de Girona. Col·leccions, Fragments llatins, ms. 260/4/Llatí/darrere i ms. 120/6/Llatí/davant (finals s. xiv o inicis del s. xv)
- I = Biblioteca de Catalunya, ms. 9300, núm. 2 (primera meitat del s. xv)
- T = Biblioteca de Catalunya, ms. 357 (any 1418) [Brunetto Latini, *Llibre del tresor*, trad. cat. de Guillem de Copons]

I. INTRODUCCIÓ

Es diu que el bestiar hauria estat de les obres més llegides durant l'Edat Mitjana (Bellés 2004: 9). Molt probablement també va ser així en el cas català. Aquesta enorme difusió no s'adiu, però, amb l'interès que han desvetllat en els filòlegs catalans, inclosos els lingüistes. Així, per exemple, si cerquem el *basilisc* al DCVB, al vocabulari de Farauo o al DECat, comprovarem que no se n'aporta cap testimoni «especialitzat», sinó només de la seva recepció literària o documental, i se'n donen unes datacions força més tardanes de les que es poden fer a partir del text de G, on apareix descrit l'animal (Panunzio 1963-1964: II, 118). Moll dóna exemples del *Crestià* d'Eiximenis, del *Flors de virtut*, de l'*Espill* de Jaume Roig i de l'inventari de béns del príncep de Viana. Farauo, de la *Doctrina compendiosa* i del llunari de Bernat de Granollacs. Per la seva banda, Joan Coromines el documenta, per primer cop, en el Nebrija català de 1507.

Aparentment, més enllà de les edicions de Panunzio (1963-1964) i dels estudis de Ramon d'Alòs (1924), Martín (1996b, etc.) i Bellés (2010), sobretot, els bestiaris catalans són textos encara poc explotats. Aquesta situació queda reflectida en la nova *Història de la literatura catalana* (HLC), de la qual han aparegut, fins ara, els tres volums dedicats a la part medieval i que és, certament, una aportació de gran valor com a manual de referència per a la literatura catalana del període.

En aquest treball presentarem un estat de la qüestió i una descripció dels textos catalans que es poden considerar bestiaris, que pot orientar en la lectura de les obres literàries que prenen temes i motius, exemples i moralitzacions, d'aquest gènere.

1. OBJECTIU DEL TREBALL

L'objectiu principal d'aquest treball és, doncs, elaborar un estat de la qüestió sobre els bestiaris catalans. En aquest sentit, les bases de dades Sciència.cat DB i Translat DB són d'un alt valor bibliogràfic, atès que sistematitzen una gran quantitat d'informació referent al tema que ens ocupa. Aquest estat de la qüestió s'estructura en dues parts.

En una primera part del treball es fa un resum teòric i bibliogràfic del tema: es descriu —a grans trets— la història i la gènesi dels bestiaris catalans, se n'indiquen les característiques i es presenta, cronològicament i sistemàtica, la bibliografia més rellevant apareguda fins al moment.

Tot seguit, es presenta cadascuna de les obres seleccionades —els bestiaris en català i les que anomenem llibres d'animals, sense moralitzacions— a partir d'una lectura atenta i se'n remarquen les característiques principals —nombre d'animals, ordre, procedència, tipus de moralitzacions, tipus d'exemples, etc. Per centrar el tema en les obres que descriuen animals, en aquest treball hem prescindit dels apòlegs (*Llibre de les bèsties* de Ramon Llull, *Disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda, etc.).

Finalment, es tracta el tema de la recepció del bestiari medieval.

En els apèndixs hi hem inclòs algunes il·lustracions de bestiaris medievals i imatges d'alguns testimonis, així com també la transcripció del text de I, inèdit fins ara.

2. MÈTODE DE TREBALL

Essent aquest un treball de síntesi i no de recerca, no s'hi exhumen ni editen nous textos, ni es pretén trobar nous llibres d'animals, sinó que parteix de les fonts editades bàsiques (Panunzio 1963-1964; Wittlin 1971-1989; etc.) a partir de les quals es pot fer una lectura atenta de la naturalesa i la interpretació moral —quan escau— de cada bèstia.

Després, a partir d'eines d'informació en xarxa com *Sciència.cat DB*, *Translat DB*, *BITECA* o *Traces* hem intentat localitzar el màxim de publicacions possibles sobre bestiaris o llibres d'animals en català. A partir d'aquí, hem cercat també les obres de referència a propòsit dels bestiaris en la tradició romànica i hem esbossat l'establiment d'un estat de la qüestió bibliogràfic. Finalment, a partir de la lectura dels textos editats hem presentat les característiques bàsiques dels textos catalans.

Per a aquest treball han estat de gran ajuda no només les bases de dades citades més amunt —sempre tan útils a l'hora d'iniciar una recerca en un tema poc conegut— sinó també les recomanacions bibliogràfiques del Dr. Anton M. Espadaler i, molt especialment, les recomanacions i observacions del Dr. Lluís Cifuentes, a qui agraeixo enormement que acceptés de codirigir-me aquest treball al costat de la Dra. Glòria Casals. Aprofito, doncs, per a donar-los les gràcies a tots.

II. BESTIARIS I LLIBRES D'ANIMALS

1. QUÈ ÉS UN BESTIARI? BESTIARIS 'MORALITZATS'

I BESTIARIS 'SENSE MORALITZACIONS'?

Abans de continuar és convenient que establim una definició acurada de bestiarí. El DIEC2 (s. v. *bestiari*) en dóna la següent definició: «2 obra medieval al·legòrica o moralitzadora que descriu les bèsties i llurs costums». La GEC i el DGECC (s. v. *bestiari*) en diuen: «A l'edat mitjana, tractat didàctic i moral on eren descrits els animals, reals o fantàstics, i era exposada la corresponent moralització de llurs trets i llurs costums». El DCVB (s. v. *bestiari*) el defineix com: «Llibre on els escriptors medievals descrivien la naturalesa i costums dels animals reals o imaginaris».

Entre els autors catalans que se n'han ocupat, hi ha qui ha definit bestiarí com a «tractat d'història natural, de zoologia» (Alòs-Moner 1924: 11). Per a Bellés (2004: 9) és «una obra en prosa o en vers que presenta la descripció d'algunes característiques d'espècies animals, ja siguin reals o imaginàries, en una interpretació simbòlica i en treu una lliçó de caire religiós o moral».¹ Encara més: per Panunzio (1963-1964: I, 7) els bestiaris són «uns tractats que contenen la descripció d'animals —adés reals, adés fantàstics— i la corresponent “moralització”, això és, l'exposició de la significació moral de llurs trets i costums».

Bellés i Panunzio han introduït a les seves definicions la qüestió de la moralització. En efecte, la majoria de les obres medievals que han estat tingudes per 'bestiaris' són textos breus —gairebé opuscles— que contenen la descripció historiconatural d'un reguitzell d'animals acompanyada per la interpretació moral —des d'un òptica, òbviament, cristiana— que se'n desprèn.

Però els autors s'afanyen a precisar que no tots els 'bestiaris' contenen una moralització cristiana. Posen com a exemple el *Bestiaire d'amour* francès, de Richard de Fournival (vers 1254) en el qual l'al·legoria no és moral sinó amorosa-trobadoresca. Addicionalment, algunes altres obres amb descripcions d'animals que no contenen al·legoria moral s'han estudiat en paral·lel amb les que sí que en tenen i per remarcar aquest fet han estat anomenades 'bestiaris sense moralitzacions' (Wittilin 1971-1989: I,

¹ Repeteix la mateixa definició a Bellés 2010: 7.

13; Cifuentes 2006: 275). Solen ser parts d'obres enciclopèdiques o bé testimonis d'altres gèneres sobre animals que, sense ser de veterinària, van tenir difusió en vulgar, com els volucraris, que descriuen les aus.² Com es veu, són obres que, en realitat, pertanyen a altres gèneres, més pròxims a la història natural universitària (i per això no contenen al·legories morals ni d'altre tipus). Per aquesta raó, sembla pertinent abandonar l'esmentada denominació i reservar l'etiqueta de gènere 'bestiari' per a les obres que contenen al·legories morals. En aquest treball ens referirem col·lectivament a aquestes obres amb el nom de *llibres d'animals* per a distingir-les dels *bestiaris* pròpiament dits.

Un bon exemple d'aquests llibres d'animals és la darrera secció del primer llibre de l'enciclopèdia coneguda com *Livre dou tresor*, de Brunetto Latini (escrit cap a 1264), que ha estat definida com «un bestiari sense moralitzacions» (Wittlin 1971-1989: I, 13). Amb el títol de *Llibre del tresor*, se'n conserva una traducció catalana elaborada per Guillem de Copons l'any 1418,³ text que prendrem com a referència.

Un cas especial són les *Fiore di virtù* (principis del s. XIV), de les quals es conserva una traducció catalana resumida, feta a finals del s. XIV o principis del XV, i una altra de completa, feta per Francesc de Santcliment l'any 1489 amb el títol de *Flors de virtut*. És una enciclopèdia moral en la qual s'exposen vicis i virtuts que, sovint, s'il·lustren amb un exemple extret de la simbologia animal. L'obra mostra, doncs, quina era l'autèntica utilitat del bestiari. Vegem-ne un exemple:

Capítol XIII. DE LA CRUELITAT

Crueltat, que és vici contrari a la virtut de misericòrdia, segons que diu Aristòtil e Andrònich, és de cinch maneres. La primera és en no haver compassió d'altri. La segona és en no sotsvenir segons son poder a la misèria d'altri. La tercera és no voler perdonar les injúries. La quarta és punir algú més que no mereix. La quinta és offendre algú sense culpa.

Exemple: E pot-se acomparar lo vici de la crueltat al *basilís*, que és una serp que mate a tota cosa ab lo seu esguart, e may no-s troba en ell misericòrdia alguna; e si ell no pot trobar alre de enmetsinar, ell fa secar les herbes e los arbres que li estan a l'entorn, amb lo seu alè, per lo seu cruelíssim flayre que lança defora del seu enverinat cors.⁴

² No es conserven volucraris en català, però n'apareixen als inventaris de béns (Cifuentes 2006: 276-277).

³ El bestiari es troba a Wittlin 1971-1989: II, 38-106.

⁴ Cornagliotti 1975: 97.

Recapitulant, per als medievals un bestiarí és un tractat divulgatiu breu sobre les característiques o ‘natures’ de diferents animals que inclou —sovint com a part més important— una interpretació moral a cada ‘natura’, a vegades adaptada a finalitats cortesques. Aquest caràcter al·legòric, evidentment, no és una novetat medieval: «des de l’Antiguitat [...] s’han utilitzat els animals per il·lustrar els vicis i les virtuts dels éssers humans» (Cifuentes 2006: 275). A l’Edat Mitjana això s’accentua, si és possible, perquè els animals «donaven ple sentit a la Creació i recordaven constantment l’immens poder de Déu» (Bellés 2004: 6). Altres obres, encara, de caire moral, demostren l’aplicabilitat dels bestiaris, com acabem d’explicar.

2. ORIGEN I UTILITATS DEL BESTIARI MEDIEVAL

Els manuscrits que han conservat bestiaris en català transmeten un text que és traducció de l’anomenat *Bestiario toscano*, «un dels bestiaris moralitzats més difosos» (Cifuentes 2006: 275). La gènesi del *Bestiario toscano* i els altres bestiaris medievals és en el *Physiologos* (c. s. II), un opuscle alexandrí —perdut avui en dia— que barreja fets d’història natural de fonts com, per exemple, Plini el Vell, amb al·legories i símbols per a il·lustrar veritats de la naixent religió cristiana (Cifuentes 2006: 275).

El *Physiologos* va tenir una àmplia difusió i ràpidament es traduí al llatí. Només hem conservat exemplars antics en aquesta llengua, per la qual cosa d’ara en endavant ens hi referirem amb el nom en llatí, és a dir, *Physiologus*. En el procés de difusió en aquesta llengua se’n van originar dues famílies, que s’han anomenat Y i B (Martín 1996b: 24). De la família B aviat se’n van derivar versions en vulgar influïdes pel llibre XII de les *Ethimologiae* d’Isidor de Sevilla, dedicat als animals.

Hi ha bestiaris en gairebé totes les llengües romàniques que van desenvolupar una cultura i una literatura medievals pròpies. N’hi ha un bon resum a Panunzio (1963-1964: I, 7-14) que esbossem tot seguit.

Els primers bestiaris en romanç van ser en llengua francesa. Cap al segle XII va aparèixer, en vers, un bestiarí de Philippe de Thaon i més tard, cap al XIII, en va aparèixer una altra versió, també en vers, de Guillaume le Clerc. D’aquesta època és també el *Bestiaire d’amour* de Richard de Fournival. Aquest text té la peculiaritat que les moralitzacions que conté no són símilis amb el catecisme catòlic sinó que «l’autor s’hi complau a parangonar les descripcions dels animals amb les qualitats i el posat de

la dama dels seus amors» (Panunzio 1963-1964: I, 11). De fet, segons Panunzio mateix (1963-1964: I, 11), en general «els bestiariis francesos s'adscriuen a la tradició cortesana medieval i no segueixen l'esquema didàctico-moral dels altres bestiariis en llengües romàniques».

En occità —bressol de la literatura romànica— no hem conservat cap bestiari. Els estudiosos dels bestiariis catalans (Alòs-Moner 1924: 16; Panunzio 1963-1964: I, 11) citen un text occità —sense moralitzacions, també— que tracta de natures d'ocells i altres bèsties, que deu ser un extret d'una enciclopèdia. En canvi, l'únic llibre d'animals que s'ha conservat en arpità o francoprovençal —el *Bestiari valdès*— sí que té moralitzacions (Panunzio 1963-1964: I, 13).⁵

Pel que fa a la literatura castellana no s'han conservat bestiariis pròpiament dits però Panunzio (1963-1964: I, 12) cita un *Libro de la natura de las aves* avui perdut que havia pertangut a Felip II. També esmenta a un *Livro das aves* portuguès que descriu la natura dels ocells i hi inclou un apartat moralitzant.

La tradició romànica que més interessa a la filologia catalana és, sens dubte, la italiana. Té un interès particular el *Bestiario toscano*. El bestiari toscà, més tardà que els francesos —de cap a finals del segle XIII— incorpora animals que no apareixien al *Physiologus* —del qual n'és, tanmateix, deutor— perquè té una gran influència d'Isidor de Sevilla.

La majoria dels textos en català que han estat identificats com a bestiariis —exhumats parcialment per Alòs-Moner (1924) i editats per Panunzio (1963-1964)— són traduccions de la tradició toscana. Cal exceptuar-ne el text que Panunzio va designar amb la sigla G, que forma part d'una altra tradició desconeguda i no conté moralitzacions.⁶ A diferència del que succeeix en altres llengües, en les quals els bestiariis s'han conservat també en manuscrits luxosos, amb grans miniatures que il·lustren el text, els bestiariis catalans s'han transmès en textos d'àmbit conventual o monàstic sense miniatures. Només el ms. 310 de la Biblioteca de Catalunya conté algunes il·lustracions, sense color.⁷

Els bestiariis medievals són, doncs, obres al·legòriques didacticomorals que forneixen exemples de conducta cristiana als seus lectors. Pel nombre de manuscrits i

⁵ Els valdesos foren un dels corrents cristians espirituals més actius de la Baixa Edat Mitjana.

⁶ Vegeu-lo a Panunzio 1963-1964: I, 28-29 (descripció) i II: 115-121 (edició).

⁷ Xavier Bellés (2010) edita les il·lustracions.

pels inventaris de béns sabem que les obres tenien un públic extrauniversitari prou ampli: llecs, que apreciaven els sabers filosoficonaturals i exemplars i que gràcies a les versions en vulgar hi podien accedir, i predicadors, que hi cercaven el contingut exemplar i que, sovint, tenien un baix nivell de llatí, per la qual cosa preferien llegir en vulgar, sobretot si eren obres útils per al seu ofici (Cifuentes 2006: 276).

III. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

A continuació, presentarem la producció bibliogràfica sobre els bestiaris catalans publicada des dels orígens de la filologia moderna.

Com s'ha dit més amunt, el primer estudi a donar notícia d'alguns manuscrits en els quals es conserven bestiaris catalans fou Ramon d'Alòs-Moner (1924). Aquest erudit va descriure tres manuscrits, que va anomenar U, C i R. Com ja hem indicat, U correspon al que seguint Panunzio anomenem A; C correspon al que anomenem B i R, a D. En aquest article Alòs-Moner descriu, ja, els elements que seran bàsics per a l'estudi dels bestiaris catalans: n'estableix la relació amb el *Physiologus* i amb el *Bestiario toscano* (Alòs-Moner 1924: 12-17) i n'apunta les característiques més destacades, com ara l'heretgia del capítol del lleó o bé el fet que del tigre se'n faci una serp. Dóna força exemples que, amb bon ull, transcriu del manuscrit que ell anomena U. Les darreres pàgines de l'article Alòs-Moner (1924: 30-45) ja les dedica a l'estudi de la recepció del bestiar, punt que tractarem després. La majoria d'aquests autors seran tractats amb molta més profunditat en el treball de Martín (1996b), del qual es parla més endavant.

Després d'aquesta primera aportació d'Alòs-Moner no hi torna a haver cap treball sobre els bestiaris catalans fins a l'edició de Saverio Panunzio (1963-1964). L'estudi que la precedeix inclou un estat de la qüestió de la gènesi del bestiar romànic i de les seves manifestacions en les diverses llengües neolatines, i tot seguit se centra en el cas català. És especialment interessant perquè dóna compte de tots els manuscrits conservats que aleshores es coneixien⁸ (Panunzio 1963-1964: I, 18-31): cinc de tradició toscana —que Panunzio va batejar amb les sigles A, B, D, E i F— i un de tradició aliena —que rep la sigla G. A més a més, també es dóna compte de dos manuscrits perduts. Per a un d'aquests, que Alòs-Moner encara havia pogut consultar per al seu treball, Panunzio li reserva la sigla C. L'altre, del qual Panunzio (1963-1964: I, 30-31) dóna compte a partir d'una notícia periodística de Josep Rius i Serra, i que creia que havia estat destruït durant la darrera Guerra Civil, s'ha identificat recentment (Iglesias 2010) amb el manuscrit de Vic que ell anomena F (per això l'hem anomenat F₁ a la taula inicial de sigles). A més, com ja havia fet Alòs-Moner 1924, recull una mostra de les

⁸ Iglesias 2010 i Martín 2012b, articles dels quals es parlarà més endavant, donen notícia de dos nous manuscrits.

atestacions documentals de bestiaris catalans en inventaris de béns (Panunzio 1963-1964: I, 15) —vegeu-ne també algunes a Cifuentes 2006: 276.

A part de l'estudi, el treball de Panunzio inclou l'edició dels textos. Pren com a base d'edició el text d'A —edició que fem per a les citacions en aquest treball— però edita el text de B per la impossibilitat de reduir les lliçons variants —generalment, innovacions— al text d'A (Panunzio 1963-1964: I, 25). Així mateix, edita G —que és l'únic text que pertany a una tradició diferent a la del *Bestiario toscano* (cf. més endavant § IV.1.a).

Després d'aquest treball, tan important perquè posa a l'abast del públic els textos per a treballar-hi, ja no s'interromp l'estudi dels bestiaris catalans, tot i que la producció tampoc és excessiva.

A la dècada dels 70 del segle XX s'editen els altres dos textos a què ens hem referit: el *Llibre del tresor* i el *Flors de virtut*. L'edició del *Flors de virtut* va aparèixer el 1975 (Cornagliotti 1975) i, tot i que l'edició compta amb un glossari, s'hi troba a faltar un índex de matèries sense el qual és molt difícil de localitzar de forma ràpida cadascun dels animals i la resta del contingut tan ric que té aquesta obra. El *Llibre del tresor* s'edità, en quatre volums, entre 1976 i 1989 (Wittlin 1971-1989). La secció relativa als animals es troba al volum II (1976), però al volum I (1971: 13) ja es va donar una notícia sumària de la presència d'aquesta secció.

Fora d'aquestes edicions també s'han publicat alguns altres estudis. Cal citar, per exemple, un nou treball de Panunzio (1983) en què analitza les imatges animals de la lírica ausiasmarquiana a partir de la doctrina dels bestiaris. No és sobrer citar el treball de Mérida 1989, en què tot i que l'objectiu és divulgar diferents tipus de monstres en la literatura medieval acaba fent referència, inevitablement, al bestiari i a les seves característiques. Se centra, sobretot, en la dimensió moral i simbòlica del bestiari com a tret característic i diferenciador d'aquest gènere.

A partir de la dècada dels 90 del segle passat s'han publicat un cert nombre d'estudis, gairebé tots de Llúcia Martín. Per exemple, Martín 1993, en què es fa una primera aproximació a la recepció del bestiari en la lírica de Gilabert de Pròixida, Peire Català i Roís de Corella i s'explica que, en aquests poetes, s'hi apliquen les al·legories amoroses-trobadoresques que havia recollit Richard de Fournival al *Bestiaire d'amour*. A Martín 1999, comparant la brutalitat antifemenina de Roís de Corella i Jaume Roig, analitza, entre d'altres, imatges d'animals provinents dels bestiaris —basilisc, lleó,

cocodril, etc. Finalment, a Martín 1996a es repassa la gènesi dels bestiaris i, sobretot, s'examina la història de la descripció del tigre i els miralls.⁹

Seguint aquesta línia el treball més important és, sens dubte, Martín 1996b. El llibre, resultat de la tesi doctoral de l'autora (1994), ressegueix tot d'ocurrències d'animals i la seva significació en diferents obres de la literatura catalana medieval. El seu punt de partida és que els bestiaris són un catecisme —d'èxit assegurat, segons l'autora, per la crisi de valors que afectava ja l'Europa del segle XIV (Martín 1996b: 34). A l'apartat de la recepció del bestiarí es parla més detingudament d'aquest treball i la seva importància.

També Artur Ahuir (1997) es va ocupar d'estudiar les referències mitològiques i animalístiques en la lírica ausiasmarquiana. A l'apartat de recepció en parlem amb una mica més de deteniment.

Xavier Bellés (2004) va editar un breu opuscle altament divulgatiu que conté una síntesi sobre la gènesi del bestiarí medieval i, en concret, sobre el bestiarí català. Més tard, a Bellés 2010 va tornar a publicar el text d'A editat per Panunzio amb una ortografia regularitzada i adaptat al català actual. El text s'hi acompanya amb la reproducció de les il·lustracions del ms. 310 de la Biblioteca de Catalunya (ms. D).

Lluís Cifuentes (2006: 274-278) sintetitza les dades bàsiques i més rellevants dels bestiaris medievals i la bibliografia que han produït, i els emmarca en el procés de vernacularització del saber.

Josep Antoni Iglesias (2010), després d'haver-ne fet una breu presentació divulgativa (Iglesias 2005), dona notícia d'un foli trobat a l'Arxiu Històric de Girona, que hem batejat amb la sigla H. En aquest nou testimoni hi ha copiada la descripció del pigot i la del pelicà, que és incompleta. En aquest article, a més a més, es posa en relació el manuscrit que anomenem F₁ amb F, que es considerava perdut, i s'anuncia que són, en realitat, el mateix manuscrit.

⁹ La copiem literalment segons el text català d'A editat per Panunzio 1963-1964: I, 86-87: «Lo tigre si és una serp qui corre més que altra bèstia que hom sàpia, e és d'aytal natura que s'adelita molt en mirar en spills. Sí que com lo cassador li va emblar sos fills, sí porta ab si molts miralls, e van-se'n a la cova de la serpent, [là hon sab que són] e trauen-ne sos fills, e per la carrer hon ells se'n van fugent, ells posen sa e lla dels miralls. E quant la sepent sent que'l cassador se'n porta sos fills, corre'ls darrera, la qual tentost los hauria aconseguits, mes com troba los miralls, autra's per a mirar los miralls e no segueix los cassadors; car tant li plaien de mirar, los miralls, que, per bé que ella ne veja portar sos fills, sí-lls ne jaqueix portar per pler que ha de mirar los miralls».

Llúcia Martín ha treballat darrerament en l'establiment de les línies de transmissió de la tradició del bestiar. A Martín 2012a determina dos grans grups per a la filiació dels manuscrits que transmeten el bestiar toscà, que anomena *a)* o París-Roma i *b)* o Família R-N (Martín 2012a: 43-47). Després, descriu els errors de traducció de les obres catalanes i arriba a la conclusió que deriven de la família París-Roma (Martín 2012a: 70). Hem de destacar que admet l'existència només de set manuscrits (Martín 2012a: 47), mentre que, com explicarem tot seguit, a Martín 2012b en donarà a conèixer un de nou.

Finalment, l'últim treball que coneixem sobre bestiaris catalans és Martín 2012b, un article en el qual es proposen unes pautes de transmissió dels bestiaris catalans i es dóna a conèixer un nou testimoni. Martín hi demostra que els textos que es coneixien amb les sigles de D i E són, en realitat, fragments d'un mateix manuscrit i dóna notícia d'un nou manuscrit fragmentari —que en aquest treball l'hem anomenat I— que reporta text del bestiar toscà —brevíssim, només conté el final del capítol de la balena i l'inici del de la guineu, però amb una il·lustració¹⁰—, desconegut fins aleshores, i que havia estat recentment donat a la Biblioteca de Catalunya.

¹⁰ Descripció d'Eloi Bellés, Lluís Cifuentes i Josep Pujol a *Sciència.cat* DB ms1284 <<http://www.sciencia.cat/db/cercador.htm?ms=1284>> [consulta: 31/05/2016].

IV. BESTIARIS I ALTRES OBRES SOBRE ANIMALS EN CATALÀ

1. ELS BESTIARIS EN CATALÀ

Tots els bestiaris conservats en català formen part de la tradició del *Bestiario toscano*. Més amunt s'ha explicat que el *Bestiario toscano* —i, per tant, el bestiar català que el tradueix— és una manifestació tardana, de finals del segle XIII, del gènere bestiar. Per això, la disposició dels animals no és la clàssica del *Physiologus* sinó que té una ordenació més propera a la del *Bestiaire d'amour*. A la taula següent s'indica quins animals de la tradició del *Physiologus* van passar al *Bestiario toscano* i al *Bestiari català*.¹¹

TEXT d'A	<i>Physiologus</i>	TEXT d'A	<i>Physiologus</i>
Formiga	§ 14	Paó	
Abella		Oreneta	§ 42
Aranya		Eriçó	§ 16
Gall		Calcatrinx	
Llop		Vífbres	§ 12
Ase	§ 11, 25 ¹²	Virgília	
Cigala		Pelicà	§ 6
Cigne		Castor	§ 36
Ca / gos		Pigot	
Víbra	§ 12	Cigonya	
Bugia (mona)	§ 25	Falcó	
Corb		Voltor	§ 32
Lleó	§ 1	Àguila	§ 8
Mostela	§ 34	Cavall	
Calandrí		Coloms	§ 19 § 48
Sirena	§ 15	Estruç	
Aprís		Balena	
Les 4 criatures ¹³		Guineu (volp)	§ 18

¹¹ Prenem, com a text per al *Physiologus*, l'edició de Guglielmi 2002.

¹² Per al § 11, el *Physiologus* duu *ase salvatge*: Guglielmi 2002: 77 tradueix *onagro*, com el *Bestiario toscano*: «*Della natura del asino salvatico*», Garver i McKenzie 1912: 26. També el *Llibre del tresor*, Wittlin 1971-1989: II, 82, intitula el capítol «De els àsens salvatges». Per al § 25, «XXV. De otra classe de onagro y del simio», Guglielmi 2002: 95.

Tigre		Fènix	§ 9
Unicorn		Elefant	§ 20
Pantera	§ 29	Papagai	
Grues		Perdiu	§ 31
		Esparver	

TAULA 2: Animals del bestiari català i les seves correspondències en el *Physiologus*

Analitzant una mica el bestiari català, sorprèn que 25 dels animals del text d'A no apareguin a la matriu del *Physiologus*. Ara bé, alguns hi apareixen no pas sota un epígraf propi sinó en altres capítols, com per exemple el de les salamandres (§ 45 del *Physiologus*), que, en els textos medievals, són incloses dins de les quatre criatures. D'altra banda, cal tenir en compte que A reporta dues vegades les *vibres*, per la qual cosa el nombre absolut també es redueix a un. En total, 23 animals de 44 que no apareixen al *Physiologus* (un 52 %!), és a dir, més de la meitat dels animals del *Bestiario toscano* —que després passen a la tradició catalana— són innovacions que provenen de diverses fonts diferents a la del *Physiologus*.

Tenint en compte que en el bestiari és més important la dimensió moral que no pas la descripció natural, una bona classificació que es podria fer dels animals que hi apareixen és a partir de la seva significació, és a dir, que es podrien dividir entre animals amb actituds morals «positives» i actituds morals «negatives».

Si analitzem a fons els animals del *Bestiari* català veiem que hi ha 33 animals «positius»¹⁴ —o que, almenys, dels seus comportaments se'n poden extreure exemples positius— mentre que *només* hi ha 19 animals «negatius»¹⁵ o amb connotació negativa. Alguns tenen la doble vessant, és a dir, algunes de les seves interpretacions són positives i, d'altres, negatives. És el cas, per exemple, del gos o ca (cap. 9). Una de les seves natures és que «coneix los seus benefactors e és-los molt fael» (Panunzio 1963-1964: I, 63), fet que permet extreure'n una lliçó positiva: «[nosaltres] molt mills [que el gos] devem ésser nobles e conaxents en conèixer e en ésser faels e de no oblidar lo

¹³ És un capítol dedicat a quatre animals que viuen només d'un element: la salamandra, que només viu de foc, el camaleó, que només viu d'aire; el talp, que només viu de terra; i l'areng o la granota —depèn de la versió—, que només viu d'aigua.

¹⁴ Que són: formiga, abella, gall, cigne, gos, vibra, lleó, mostela, calandrí, granota, salamandra, camaleó, unicorn, pantera, grues, paó, oreneta, cocodril, vibres, pelicà, castor, pigot, cigonya, falcó, voltor, àguila, cavall, colom, estruç, fènix, papagai, perdiu i esparver.

¹⁵ Que són: aranya, llop, ase (salvatge), cigala, gos, bogia, corb, sirena, arpís, talp, salamandra, tigre, eriçó, virgília, falcó, balena, volp, elefant, perdiu.

nostre benefaytor, so és, nostre senyor Jesucrist» (Panunzio 1963-1964: I, 63). Però té una altra natura:

que com ell passa per algun pont e porta formatge o pa o carn en la bocha, o altra cosa, e veu la ombra d'aquell formatge en l'ayga e li sembla major que aquella que porta en la bocha, lleixa caer aquela que té en la bocha, e gita's en l'ayga, e pert lo formatge que tenia, per la ombra que no pot pendre ni haver.¹⁶

Aquesta natura del gos és de caire negatiu, o almenys així es desprèn de la interpretació moral que dóna el *Bestiari*, que la compara als pecadors que es recreen en la temporalitat del món sensible:

E axí com lo cha, qui lexa anar lo formatge per la ombra que veu en l'ayga, axí esdevé de moltes folles gents, qui perden la substància per qualitat; ço és a saber, que lexen perdre lurs ànimes per les temporals coses qui són així com la ombra que no pot tenir ni haver.¹⁷

Un altre exemple, potser encara més il·lustratiu, és la natura de la salamandra, dins del capítol dedicat a les quatre criatures. De la salamandra se'ns diu que «és un ocell [...] e és blanch e viu tant solament de foch» (Panunzio 1963-1964: I, 85). I d'aquest fet el *Bestiari* en dedueix dos tipus de persones. D'una banda, «tots aquells qui són enflamats del amor del Sant Sperit, axí com nostre senyor Déu enflamà los apòstols [...] lo jorn de Çincogesme» (Panunzio 1963-1964: I, 84). Aquesta és la interpretació positiva. Però, per altra banda, la interpretació pot ser negativa, perquè la salamandra també pot representar «tots aquells qui són luxuriosos e ardents de la carnal amor» (Panunzio 1963-1964: I, 85).

En el capítol dedicat a la perdiu (cap. 44) també hi trobem la doble vessant interpretativa. La seva natura explica que és una au que pon els ous i els cova, però que «si una altra perdiu los pot trobar, embla-los-li e porta'ls-se'n, e cova'ls ab los seus» (Panunzio 1963-1964: I, 136). Els polls, quan neixen, si veuen que no els ha covat la seva mare, en fugen i cerquen «aquella qui·ls poné». La doctrina que se'n deriva és doble: d'una banda, els polls són un exemple per a nosaltres, perquè «deuríem nós lexar lo peccat e lo diable, lo qual ha emblades les nostres ànimes e los cosos, e les ha toltes a

¹⁶ Panunzio 1963-1964: I, 63.

¹⁷ Panunzio 1963-1964: I, 65.

nostre Pare vertader» i, com els polls de perdiu, en sentir els predicadors hauríem de fugir del diable i «los vicis e ls peccats [...] e seguir les dolces veus [dels predicadors], les quals són veus de Déu» (Panunzio 1963-1964: I, 137). La contrapartida, és clar, és la perdiu que furta els ous: ella es pot comparar al diable que roba les ànimes de Déu i les duu al pecat.

L'últim animal en el qual hi ha una doble significació és el falcó (Panunzio 1963-1964: I, 115-118, cap. 33). El capítol del falcó descriu quatre menes d'aquesta au, cada una superior a l'anterior en funció de quines preses cacin. Els primers tipus de falcons només cacen papallones, i es comparen amb les persones que tenen poca esperança en els afers espirituals. El segon tipus viu de caçar rates. En aquest cas, es comparen amb els homes que «van tot die pijorant [...] [i] no fan ni pensen sinó vils coses, e letges e pudents, axí com los enbriachs, e los glots, e los lutzuriosos» (Panunzio 1963-1964: I, 116-117). Aquests dos són els que representen una moralitat *negativa*. La moralitat *positiva* la representen els altres dos tipus. D'una banda, els falcons que cacen perdius, ànecs, polls i ocells petits. Es comparen als seglars que coneixen la divinitat i que s'hi interessen. Finalment, en el nivell de moralitat més exemplar hi ha els falcons que cacen primer ànecs, més tard grues, i cada cop ocells majors. Aquests falcons són comparats amb els «bons hòmens d'aquest món, los quals al comensament de la lur joventut comensen a conèixer e entendre en les divinals coses, e, com més va e més han de seny, més se meten a entendre e a conèixer en la alta divinitat del Fill de Déu» (Panunzio 1963-1964: I, 117).

Els animals amb una moralització unívoca, que són exemples o només positius o només negatius, no els tractarem amb detall. Només volem apuntar que el grau de moralització és variant: hi ha símls directes amb Déu i el diable, però també amb homes més propers —o menys— a la divinitat. Quatre exemples per a il·lustrar-ho:

El fènix (Panunzio 1963-1964: I, 130, § 41) és la viva imatge de Déu: «Aquest fenis [...] nos demostra que'l poder de Déus és tan gran, que axí com s'esdevé d'aquest, qui mor ten fortment e puys neix per aquella manera e axí meravellosament, axí ho poguera Déu haver fet de tots los hòmens d'aquest món». El text de B (Panunzio 1963-1964: II, 103) va més enllà, i explica que el comportament de l'au mítica «nos demostre lo poder de Déu». Aquest seria un exemple d'animal amb màxima moralització positiva: símil amb Déu.

El castor (Panunzio 1963-1964: I, 110-111, cap. 30), que també està dins de la llista d'animals amb comportaments positius, es troba en una escala més baixa: la seva natura —que és que és preuat pels seus testicles i, abans de ser caçat, «pren los seus collons ab les dents, e arranca'ls-sa e gita'ls en terra» (Panunzio 1963-1964: I, 110)— és un símil amb l'home recte que, pensant en els bons exemples —del *Bestiari*, per exemple— abandona els seus pecats per cercar Déu i fugir del diable.

Entre els animals negatius succeeix una cosa semblant: alguns —els més perversos, d'exemple menys moral— són comparats al diable; d'altres, només a homes dolents o pecadors.

Així, la guineu o *volp* (Panunzio 1963-1964: I, 129-130, cap. 40), amb una natura així de perversa:

[es] solla tota, e va-se'n en qualque camp, e met-se de subines en terra, e trau la lenga defora e està axí com a morta; e com los corps e les cucales la veen, cuiden-se que sia morta, e pugen-li dessús, per tal que-n púschan menjar, e lavors ella obra la bocha e pren-ne qui un, qui altre, e en aquesta manera ella menja e-s sadolla com ha fam.¹⁸

no pot ser comparada sinó al diable, que «és molt (maliciós e) enginyós, e no pensa en àls mas que puscha enganar les gent, e en àls no met son estudi nit ne die» (Panunzio 1963-1964: I, 129).

Entre els animals amb un comportament moralment negatiu podríem posar d'exemple el talp, inclòs en el capítol de les quatre criatures (Panunzio 1963-1964: I, 83-86, cap. 18). Del talp se'ns explica que viu sota terra i que mai no veu ni la llum ni l'aire. El seu comportament es pot comparar a «una manera d'òmens e de fembres [...] qui no entenen sinó solament en los delits terrenals e no prenen nodriment ni cura de les celestials» (Panunzio 1963-1964: I, 84).

2. ELS LLIBRES D'ANIMALS EN CATALÀ

A l'Occident europeu, ha pervingut una quantitat considerable d'obres de caràcter enciclopèdic que contenen 'llibres d'animals', és a dir, reculls de descripcions d'animals sense moralitzacions. En el nostre treball ens centrarem en dos exemples en català que

¹⁸ Panunzio 1963-1964: I, 129.

havien estat anomenats ‘bestiaris sense moralitzacions’: el text de G i en el *Llibre del tresor*. Hem decidit descriure el text de G per justificar que en canviem la identificació tradicional de *bestiari* per la de *llibre d’animals*. El *Llibre del tresor*, d’altra banda, ens serveix d’exemple d’enciclopèdia medieval, atès que en circulà una traducció integral al català feta per Guillem de Copons (1418), de la qual tenim una edició completa.

a. El text de G

Un dels textos que Saverio Panunzio edità com a bestiari —G, que no té moralitzacions— ha de ser considerat un *llibre d’animals*. Aquest text, segons Panunzio, que és qui més l’ha estudiat, «possiblement procedeix d’algun llegendari» (Panunzio 1963-1964: I, 29), però també apunta que podria provenir d’un tractat mèdic, ja que «s’interessa força pels humors segregats per alguns animals» (Panunzio 1963-1964: I, 29). Miquel Coll i Alentorn (1971-1972: 48), per la seva banda, va proposar relacionar-lo amb el text occità esmentat abans, que dependria d’alguna obra enciclopèdica, potser l’*Speculum naturale* de Vicenç de Beauvais. Per Llúcia Martín (2012b: 155-157), es tracta d’un text que formaria part de la descripció de les parts d’Àfrica d’una obra més àmplia. En aquest sentit, edita un fragment que precedeix el text de G editat per Panunzio i que descriu les característiques fantàstiques dels africans. Noves recerques, encara pendents, ho haurien d’aclarir.

Alguns dels animals presents en aquest text —pocs en total— no apareixen en cap altre dels bestiaris catalans —és el cas del basilisc, per exemple. A continuació hem elaborat una taula amb els capítols del text de G i la seva correspondència —o no— amb els altres textos catalans¹⁹ i amb el *Tresor* de Brunetto Latini.

<i>Animal</i>	<i>Altres textos on apareix</i>	<i>Animal</i>	<i>Altres textos on apareix</i>
Elefant	A, T	Mesquer	únicament a G
Tigre	A, T	Geneta	únicament a G
Castor	A, T	Rinoceront	únicament a G
Lleó	A, T	Tantagora	únicament a G
Mart	únicament a G	Linx	únicament a G

¹⁹ Prenem de referència el text d’A per a tota la tradició toscana en català, que és el que Panunzio 1963-1964 pren com a base d’edició.

Cassandre	únicament a G	Grius	únicament a G
[Quatre animals]	A	Fènix	A, T
Camell	T	Pelicà	A, T
Dragons de les Índies	T	Àguila	A, T
Basilisc	T		

TAULA 2: El text de G i les seves correspondències

Dels dinou animals presents a G, vuit no apareixen a cap altre bestiari català i tres més només els retrobem al *Tresor*. És a dir, només vuit animals dels que apareixen a G formen part, també, de la tradició del bestiari toscà. Són menys del 50 %.

Tot seguit s'apunten les semblances o diferències entre els animals que apareixen, almenys, als textos de G i d'A, corresponent, com s'ha dit, al bestiari toscà.

En primer lloc hi ha l'elefant. Ambdós textos —A i G— coincideixen a apuntar la manera com és caçat l'elefant: com que l'elefant no es pot aixecar de terra pel seu propi pes i dorm repenjat a un arbre, «con lo volen pendra, ser[r]an l'arbre baix, axí que, com vol dormir, cau ab l'arbre e ab tot, e axí és pres» (Panunzio 1963-1964: II, 115). El *Tresor*, que no reporta aquest passatge, explica a bastament com és usat l'elefant com a animal de guerra i com lluità contra Alexandre el Gran.

En el relat del tigre també coincideixen tots els textos a narrar com els caçadors aconseguen fer-se amb les cries del tigre gràcies a espills col·locats estratègicament que fan que quan la mare s'hi emmiralla cregui que ha recuperades les cries i no les cerqui més. El text de G —com el *Tresor*—, però, no segueix A i no el considera una serp, com erròniament fa aquest.²⁰ Igualment coincidents són en tractar el castor, de qui es relata que es talla ell mateix els genitals per evitar ser caçat, ja que són les seves parts allò que motiva els caçadors per a perseguir-lo.

El lleó, animal amb multitud d'atribucions i natures, té, en G, només dues propietats: esborra les seves petjades amb la cua i ressuscita els seus fills al tercer dia d'haver nascut morts. Aquestes dues propietats, a A²¹, conviuen amb altres natures de

²⁰ Panunzio 1963-1964: I, 86, n.1 apunta que, si bé tots els textos catalans de filiació toscana diuen que el tigre és una serp, el bestiari toscà el filia amb el gènere dels mamífers.

²¹ Excepcionalment, en aquest cas, cal que fem referència a B: en la interpretació moral d'aquest fenomen de resurrecció, el bestiari toscà i A reporten que «enaxí com lo leó resucita sos fills al cap de iii jorns per la sua veu, enaxí nostre senyor Déu Jesucrist resucità al terç jorn per lo poder del seu Pare» (Panunzio 1963-1964: I, 74); una afirmació que, és clar, és herètica: Jesús ressuscità per virtut pròpia segons el dogma cristià, que és el que reporta B: «axí nostre senyor Jesucrist resucità al terç [dia] de mort» (Panunzio 1963-1964: II, 43).

les quals es parla més endavant (§ IV. 1. b). Les quatre criatures tampoc no tenen res a destacar, tret que en A la que viu de l'aigua és una granota, mentre que en B —i en G— és un areng.²²

Finalment, tant el fènix com l'àguila es presenten amb les seves característiques més habituals en tots els tractats. En el pelicà, en canvi, hi ha diferències: mentre que el *Tresor* i la tradició toscana expliquen que la mare oceix els fills i després els retorna a la vida amb la seva sang, G narra que el gest de la mare no és de penediment ja que és una serp qui mata les cries de l'au.

b. *El llibre del tresor*

El *Llibre del tresor* és una enciclopèdia escrita en francès cap a 1264 que tingué una àmplia difusió a la Corona d'Aragó. Vegeu a Wittlin (1971-1989: I, 17-18) alguns reculls d'inventaris que testimonien exemplars del *Tresor* perduts. A Wittlin (1971-1989: I, 53-72) hi ha una relació de manuscrits conservats fragmentaris del *Tresor*. L'únic manuscrit sencer l'hem batejat amb la sigla T.

Com ja hem dit, la part relativa als animals del *Llibre del tresor* és l'últim apartat del primer llibre (Cifuentes 2006: 276). Conté la descripció de 72 animals —reals i imaginaris—, alguns dels quals són compartits amb els bestiaris. Hi apareixen ordenats en funció d'una classificació que abraça *peixos*, *serps*, *ocells* i *bèsties* (o mamífers). No seria pertinent de descriure tots els animals que hi apareixen, així que destacarem només una selecció d'animals que presentin un interès especial.

Com en els bestiaris, hi ha alguns desajustos respecte del que considerem avui en dia. Així, per exemple, la balena (Wittlin 1971-1989: II, 41, cap. 126) és un «peix», com també succeïa en el bestiari. En canvi el tigre (Wittlin 1971-1989: II, 103, cap. 192) entra dins de la classificació de bèstia, no de serp (com havíem vist en els bestiaris, cf. Panunzio 1963-1964: I, 86). En la natura del tigre es reprèn el motiu del mirall que hem explicat més amunt (vg. Martín 1996a) i que, com hem dit, apareix també al text de G.

²² 'Peix *Clupea harengus* L.', DCVB, s. v.

En parlar del cocodril (Wittlin 1971-1989: II, 40, cap. 125) Latini el diferencia del calcatrix, que identifica amb l'hidra. Als bestiaris, en canvi, el calcatrix és identificat amb el cocodril (Panunzio 1963-1964: I, 101-102).

Dels animals que eren comuns a G i a A (i T), tres eren exclusius de G i T: el camell, els dragons de les índies, i el basilisc. Tot seguit n'analitzem les descripcions corresponents.

A T la descripció del camell (Wittlin 1971-1989: II, 85-86, cap. 175) diu: «Camells són en II maneres: una, que són arabiens, e han dos geps en l'esquena; los altres són barberins, que no han sinó I gep». (Wittlin 1971-1989: II, 86). En descriu la seva lleialtat i la seva capacitat enorme de beure aigua. G (Panunzio 1963-1964: II, 118) només té en compte els camells que tenen un gep. Explica també que, en agenollar-se, plega les quatre potes. En aquest cas, doncs, no hi ha cap coincidència entre les dues descripcions.

Panunzio (1963-1964: II, 118) va proposar per al capítol que parla de dracs «dragons de les índies». Aquest capítol només diu: «En les Índies ha axí forts e grans dragons que devoren un bou tot viu». Aquesta bèstia no és present a cap altre bestiar, però la trobem al *Tresor*, cap. 135 (Wittlin 1971-1989: II, 49-50), en el qual se'ns diu que «Dragó és la pus gran serp de totes [...] qui habiten en Índia e en Etiopia». Descriu que la força la tenen a la cua —no a la boca, com la iconografia popular ha tramès fins avui. Segons el *Tresor* el drac és l'enemic de l'elefant, de qui es diu que quan ha infantat «lo mascle lo guarde [el fill] totjorn per por del dragó, que és lur enemich, per la cobejança de lur sanch; que·ls orifants l'an pus freda e major quantiat que bèstia del món» (Wittlin 1971-1989: II, 97, cap. 182).

Finalment, queda per comentar el basilisc. A G (Panunzio 1963-1964: II, 118) se'ns explica que el basilisc és el rei de les serps. És una gran bèstia tan plena de verí que «solament ab la vista aucien los hòmens». Allà on passa asseca els arbres amb el seu verí. També explica que cada any canvia de pell com una serp. El *Tresor* (Wittlin 1971-1989: II, 48, cap. 134) hi afegeix que «la sua odor auciu les ocells volants». Explica que les mosteles («les belloters», cf. Wittlin 1971-1989: II, 48 n. 6) són l'únic animal que el pot matar. També explica un episodi d'Alexandre —les anècdotes de la vida del Macedoni són un recurs habitual— i els seus exèrcits que van topar amb dos basiliscs i com les van vèncer amagant-se a ampolles de vidre perquè el basilisc no els veiés.

V. RECEPCIÓ DEL BESTIARI MEDIEVAL

En aquest apartat descriurem, breument, en primer lloc, quina recepció va tenir el bestiarí en la literatura catalana medieval —sobretot en la poesia— a partir dels treballs existents sobre aquest tema. En segon lloc, ens ocuparem de la recepció del bestiarí al llarg del segle XX. Durant el segle XX l'estudi acadèmic del bestiarí ha estat paral·lel a una producció literària destacable —Pere Quart, Josep Carner, Mercè Rodoreda— que ha pres, almenys, el nom de *bestiarí* per a algunes obres que tracten de bèsties. Analitzarem fins a quin punt són receptors del bestiarí medieval. Finalment, farem una breu referència a la relació que s'estableix entre el bestiarí popular i festiu actual i el gènere medieval del bestiarí.

1. LA RECEPCIÓ EN LA LITERATURA ANTIGA

Com ja hem dit, Ramon d'Alòs-Moner (1924: 31-36) va fer una primera aproximació als autors que incorporen imatges del bestiarí a les seves obres. Pel que fa a la lírica, menciona Cerverí de Girona, amb el poema 18, «Lo vers del serv», en el qual hi apareix la imatge del cérvol²³ —tot i que el cérvol no aparegui a cap bestiarí català. També es fixa en Gilabert de Pròixida²⁴, que inclou les descripcions de l'àliga i del fènix, i recull el poema 24 d'Ausiàs March²⁵, que inclou la imatge del castor que s'arranca els testicles.

També ressegueix la presència del bestiarí en l'*Espill* de Jaume Roig, en el qual troba les imatges de l'estruc, el pelicà, l'unicorn i l'elefant. Eiximenis és l'últim autor medieval que Alòs-Moner va tenir en compte, tot i advertir que no era al seu abast un buidatge exhaustiu del *Crestià* (Alòs-Moner 1924: 32), tasca a la qual ha fet aportacions Martín 1996b.

²³ Miriam Cabré (2011: 319-329) comenta extensivament aquest poema, i el compara, estructuralment, a un sermó. Així, segons aquesta estudiosa «la *natura* és el *thema*, la reflexió metare tòrica és el *prothema* i la subsegüent glossa del *thema* és el cos del sermó», Cabré 2011: 320. D'altra banda, també ressegueix l'origen de la imatge del cérvol en les gloses al Salm 41, i a les *Etyimologiae* d'Isidor de Sevilla, el *Physiologus* o el *De bestiis et aliis rebus*, un dels bestiaris llatins més populars de l'Edat Mitjana.

²⁴ No Joan, com diu Alòs-Moner 1924: 31. Per a la confusió entre Gilabert de Pròixida i Joan de Pròixida, parent seu i de qui també es conserven lletres de batalla, i un altre Joan de Pròixida, avantpassat seu i un dels personatges que impulsà la conspiració de les Vespres sicilianes (1282), vegeu Riquer 1954: 6-13.

²⁵ Tot i que Alòs-Moner 1924 fa servir la numeració de l'edició d'Amadeu Pagès, per a unificar-la amb els estudis de Panunzio 1983 i Martín 1996b hem adoptat l'ordenació proposada per Bohigas 2005.

Saverio Panunzio (1983) dedica una ponència a resseguir en Ausiàs March aquelles imatges del bestiar que poden tenir un contingut didàctic. Hi ressegueix les imatges de la guineu i el llop (poema 4; Panunzio 1983: 398-399), del cérvol (poema 89; Panunzio 1983: 400), del castor (poema 24, Panunzio 1983: 404; aquesta ja havia estat indicada per Alòs-Moner 1924) i la tórtora (poema 42; Panunzio 1983: 406). També es refereix al poema 29. Malgrat que la imatge del brau que hi ha en aquest poema no apareix als bestiaris catalans coneguts,²⁶ Panunzio l'hi inclou perquè presenta l'estructura típica del bestiar: «els quatre primers versos [estan] reservats a la “natura” bestiarà, i els últims quatre a la “moralització” de tipus cortès» (Panunzio 1983: 403).

El treball més extens i profund sobre la recepció del bestiar en la literatura medieval és el de Llúcia Martín 1996b. Hi estudia tant els animals que formen part del bestiar com aquells que provenen d'altres fonts. En aquest llibre l'autora estableix tres blocs d'anàlisi: poesia, literatura didacticomoral i narrativa.

En l'apartat corresponent a la poesia fa una distinció entre els animals que procedeixen del bestiar i els animals que no vénen del *Physiologus* i el bestiar. Pel que fa als autors, té en compte des dels trobadors —la cèlebre *Atressi com l'orifanh* de Rigaut de Berbezilh— fins a Ausiàs March i Roís de Corella, sense deixar de prestar atenció a Pròixida —de qui ja havia parlat Alòs-Moner 1924— i Andreu Febrer.

Pel que fa a la literatura didacticomoral, Martín s'ocupa de Ramon Llull, Anselm Turmeda, Francesc Eiximenis i Vicent Ferrer. En Llull se centra, únicament, en el *Romanç d'Evast e Blaquerna* i el *Fèlix o Llibre de meravelles*, especialment en el *Llibre de les bèsties* i les seves fonts àrabs, recuperant en part materials d'un treball seu anterior (Martín 1990). D'Eiximenis i Vicent Ferrer tampoc no en fa un estudi exhaustiu, però selecciona una mostra prou representativa de textos a partir de les edicions —molt parcials— que fa vint anys hi havia a l'abast.

L'apartat sobre la recepció en la narrativa és menys complet que els dos apartats anteriors. Tracta Jaume Roig i les grans novel·les catalanes del segle XV. Si alguna crítica podem fer a aquest treball és que no s'aturi a analitzar la narrativa en vers del

²⁶ Bohigas 2005: 137 afirma, citant Alòs-Moner 1924: 33, que «la imatge del taur procedeix del bestiar». El cert, però, és que Alòs-Moner només fa referència a la imatge del castor (poema 24) i afirma que no ha sabut trobar la imatge del brau en els bestiaris que coneix. Lola Badia (1981: 23) va advertir aquest error de Bohigas i va proposar una possible interpretació a partir del llibre III de les *Geòrgiques*. En els textos que hem estudiat nosaltres el toro no hi apareix; només trobem el bou al *Llibre del tresor*, cap. 172, Wittlin 1971-1989; II, 82.

segle XIV. Només esmenta, als preliminars de l'apartat, algunes obres conegudes en què hi apareixen animals que han estat ben identificats, com per exemple el *Blandin de Cornualha* o *La Faula* de Guillem de Torroella. En ambdues obres hi apareixen animals guies: un gosset en el primer cas, un papagai en el segon. En l'índex que conté l'obra, on hi apareixen tots els animals referenciats a les obres en les quals apareixen, també considera la balena un animal-guia de *La Faula* (Martín 1996b: 261).

Artur Ahuir, com hem dit, dedica un estudi²⁷ a la recepció d'elements mitològics i animalístics en Ausiàs March (Ahuir 1997). A nosaltres ens interessa només la segona part, que fa referència a la recepció animalística. Primerament, ressegueix alguns dels motius que Panunzio 1983 i Martín 1996b ja havien resseguit, però fa un èmfasi especial en les significacions del verm o cuc (Ahuir 1997: 50-52). En la part final, presta una especial atenció als falcons i als cavalls en l'obra del valencià.

Tot i aquestes aportacions importants, l'estudi de la recepció del bestiar en els autors medievals encara té camp per recórrer. Es poden analitzar més exhaustivament els autors que ja s'han estudiat, i també es poden estudiar obres que fins ara no s'han inclòs en els estudis de recepció del bestiar. Per exemple, Francesc de la Via —un autor que no ha tingut massa fortuna— té una cobla satírica (cobla II) en què estrefà l'estil trobadoresc per crear una situació eròtica i satírica. El jo líric exalta el seu *joy* perquè la dama l'ha volgut en secret dins la cambra, i aleshores explica, líricament, l'acte sexual. Abans, però, descriu la prestesa amb què va acudir al crit de la dama fent ús d'una imatge del falcó:

Jamés falchó — no vench tan prest al loure
quant li crides — cassadors ab llur ciscle,
com eu quant vi — son cors alt en la torra
e·m féu simbell — d'un'alcandora linda.²⁸

La semblança del falcó és represa unes estrofes més avall, ara convertida en imatge fàl·lica:

E·s a pauchs trets — leys donà aygue·ll ferre
e mon falchó — ladonchs rassé la gorga

²⁷ Advertim que l'estudi, promogut per la societat «Lo rat penat», incorpora elements polítics i lingüístics valencianistes que neguen la unitat de la llengua catalana. Per tant, en tota l'obra Ausiàs March es tracta separat de la tradició catalana en general. Aquesta trista politització, però, no resta valor acadèmic al text.

²⁸ Pacheco 1997: 397.

ab tal plaer — que no·s pot dar entendre
ne amostrar — sino·b spariença.²⁹

També queda per fer un estudi sobre la recepció del bestiari medieval en la literatura de l'Edat Moderna. Algun estudiós ja ha fet un primer intent d'aproximació. Així, per exemple, Pep Valsalobre, en l'edició crítica d'Agustí Eura (Valsalobre 2002), identifica almenys tres imatges que posa en relació amb el bestiari medieval: el cigne (poema 1, v. 314; Valsalobre 2002: 211), el basilisc (poema 4, v. 297; Valsalobre 2002: 297) i el pelicà (poema 6, v. 141; Valsalobre 2002: 346). Si bé el cant del cigne i la naturalesa del basilisc poden formar part d'una tradició més o menys diluïda, la naturalesa del pelicà respon estrictament a la descripció de les 'natures' que en dóna el bestiari, perquè seguint el text d'A el bestiari diu:

Lo pel·licà sí és un alçell qui ha aytal natura: que com ell ha fets sos fills e ells són crescuts, sí·s lévan contra lur mara e la féran ab les lurs alles; e la mara, per ira e per gran iniquitat que n'ha, alciu·los tots, e estan axí morts tres jorns. E puys la mara plany molt sos fills, e coneix que mal ha fet, e fér·se del bech als pits tro que és morta; e la sua sanch escampa's sobra sos fills, e mantinent tórnan vius.³⁰

I els versos d'Eura, molt propers a aquesta definició, diuen

Al pit pujo animós
(...)
obert és al costat,
gran ditxa mia, puix
qui deixa porta oberta,
a qualsevll acull;
pelícano amorós,
lo pit teniu romput
i ab vostra sang dau vida
an als pollets difunts.³¹

2. LA RECEPCIÓ EN LA LITERATURA CONTEMPORÀNIA

L'edició i l'estudi dels bestiari medievals durant el segle XX va coincidir amb un cert revifament del gènere en la literatura de creació. Alguns autors van adaptar-lo, ni que sigui prenent-ne només el títol. És ben conegut, per exemple, el *Bestiaire* de

²⁹ Pacheco 1997: 399.

³⁰ Panunzio 1963-1964: I, 108.

³¹ Valsalobre 2002: 345-346.

Guillaume Apollinaire, amb il·lustracions de Raoul Dufy (1911). En la literatura catalana del segle XX també hi ha alguns ‘bestiaris’, que descriurem breument.

Prudenci Bertrana, el 1932, publica *L’ós benemèrit i altres bèsties*, un aplec de relats breus, en prosa, on descriu «un seguit d’animals que l’autor contemplava en els seus passeigs al parc zoològic de Barcelona» (Soldevila 1989: 19). Ens sembla excessiu considerar un bestiari aquest aplec, però Soldevila edità una antologia d’aquests textos sota l’epígraf de *Bestiaris* i és convenient, doncs, que l’esmentem. Deixant de banda el fet que, per la naturalesa de les descripcions, l’obra s’adiria més al que nosaltres hem anomenat *llibre d’animals*, interessa destacar que l’operació que efectua Soldevila és deutora, tal com dèiem, d’un major coneixement del gènere bestiari.

També a la dècada de 1930 Pere Quart publica el seu *Bestiari* (1937). Com els bestiaris medievals, va acompanyat d’il·lustracions dels animals que s’hi descriuen, però el sentit dels textos és iconoclasta i irònic. Recordem, per exemple, el famós poema «La vaca suïssa», com a resposta crítica a «La vaca cega» de Joan Maragall.

Josep Carner i Mercè Rodoreda també són autors de ‘bestiaris’ en vers. En el primer cas, Carner va publicar un *Bestiari* (1964) amb més de cent animals, sense il·lustracions. Els poemes de Carner no duen una significació moral en el sentit medieval, però sí que incorporen algun tipus d’ensenyament. Per exemple, el poema dedicat al castor:

—Vaig per terra i vaig per l’aigua,
mamífer rosegador;
sóc d’aquells que porten cua,
i una cua que fa goig.

Quan convé faig de paleta,
de paleta nedador;
dins del riu tinc mes rescloses
i un recés en un racó.

Per capells o per jaquetes
(on ma pell fa sempre goig)
serviré, quan ja no hi sigui,
en el temps de la fredor.

Minyonet, tu que m’escotes
dir paraules en versots,
espavila’t i treballa,
que és la solta d’aquest món.³²

³² Carner 1964: 44

s'allunya totalment de la descripció medieval.³³ Tot i així, com dèiem, incorpora una certa moralitat: en aquest món cal ser treballador i eficient. El bestiari medieval, que els filòlegs desenterraven, va esdevenir model creatiu.

Finalment, parlarem del *Bestiari* de Mercè Rodoreda, publicat per primera vegada el 2008 (Rodoreda 2008), que inclou, com era habitual als bestiaris més rics, un apartat d'il·lustracions. El *Bestiari* rodoredià està format per quinze sonets de tema animal destinats als infants: és, doncs, un bon exemple d'adaptació del gènere a la literatura infantil i juvenil. Els poemes, que no duen data en els originals mecanografiats de l'autora, van ser escrits durant la segona dècada dels anys quaranta però, una bona part, havien romàs/quedat/restat inèdits.³⁴ L'editora de l'obra indica que, tot i que Rodoreda no va aplegar els poemes sota aquest títol, van optar «pel títol *Bestiari* [...] perquè és el nom generalment utilitzat per fer referència a la tradició literària que, des de l'època medieval fins a la contemporània [...] té per objecte la descripció d'un animal» (Nadal 2008: 59). Un altre bon exemple de com el redescobriment dels bestiaris medievals inspira no tan sols els autors, sinó també els editors contemporanis.

Tot i amb això, hauríem de matisar l'afirmació de l'editora, perquè nosaltres considerem *bestiari* un text que, a part de descriure un animal, incorpora un element al·legòric. Si no, es tracta, senzillament, de *llibres d'animals*. El text de Rodoreda estaria a cavall entre els *bestiaris* i els *llibres d'animals*. És cert que els sonets no incorporen element moral —recordem que estan adreçats a un públic infantil i juvenil— però, precisament perquè van destinats a aquest públic, poden acabar esdevenint educatius o pedagògics en descriure la *natura* d'alguns animals que poden ser, encara, desconeguts pels seus lectors potencials. Transcrivim un dels sonets, tot seguit, per fer-nos una idea del to i l'estil del *Bestiari* de Rodoreda:

GRANOTA

Vaig adormir-me cap gros
I m'he despertat granota;

³³ Recordem la naturalesa del castor segons el text d'A: «Lo castor sí és una bèstia qui ha un membre que és de tan gran virtut, so és, los seus collons; e com aquest castor és cassat per los cassadors, e ell veu que los cans lo aconseguen, ell coneix la rahó per què és cassat, pren los seus collons ab les dents, e arranca'ls-se e gita'ls en terra. E lo cassador pren los collons per què ell lo cassa, e lexa anar lo castor» (Panunzio 1963-1964: I, 110).

³⁴ Abans de l'edició que indiquem a Rodoreda 2008 se n'havia publicat una selecció a la *Revista de Girona* l'any 1993 (Nadal 2008: 59).

Castigo sense repòs
L'aigua dura amb llarga pota.

De l'herba faig el meu jaç
si massa llot m'engavanya
i ric quan dalt d'una canya
dorm la lluna sense ras.

Dolça, dolça. Aigua dolça
treballada a cops de colze
des del meu primer matí!

Quan el cel és porcellana
el rossinyol m'encomana
ganes de raucar i morir.³⁵

Més enllà de l'adaptació de les imatges del bestiari medieval o de l'ús del nom del gènere, altres autors incorporen referències als textos antics a les seves obres. A les *Històries naturals* —una obra en la qual caldria estudiar la presència del bestiari—, Joan Perucho ficcionalitza notícies sobre textos i manuscrits medievals que adquiria en les seves lectures. La referència a un bestiari català medieval és clara en una altra obra del mateix autor, escrita en castellà, *La puerta cerrada* (Perucho 1995: 153), on s'esmenta «la traducción que hizo el autor anónimo de un bestiario catalán encontrado en un armario de mosén Gomar, de Santa Coloma de Queralt, el año 1412». L'origen de la notícia és un inventari de béns de finals del segle XIV d'un individu de Santa Coloma de Queralt cognomenat Gomar, aparentment un llibreter, en el qual apareix «un libre de paper ab cubertes blanques engrutades de natures de animals», i que va ser publicat per Ernest Moliné i Brasés (1909-1913: 589).³⁶

També cal que dediquem certa atenció a l'extensa comparsa festiva catalana —coneguda, popularment, com a *bestiari popular*— que incorpora molts dels elements que vèiem en el bestiari: vibres, basiliscos, lleons, galls, i un llarg etcètera d'animals que animen les festes majors d'arreu del país. Tots aquests elements, però, no sembla massa pertinent de considerar-los fruit d'una recepció directa dels textos medievals que hem estudiat. Per Francesc Massip (2010: 45-72) els entremesos que existeixen avui en dia són hereus d'entremesos medievals que tenien una gran popularitat entre la burgesia i els reis del Casal de Barcelona. Formaven part de totes les festes, especialment de la

³⁵ Rodoreda 2008: 27.

³⁶ *Sciència.cat* DB doc210 <<http://www.sciencia.cat/db/cercador.htm?doc=210>> [consulta: 19/5/2016].

processó del Corpus —recordem que la Patum de Berga n'és un testimoni meravellós pervingut fins als nostres dies. Massip documenta, a més, múltiples dracs, vibres, sirenes i basiliscos, per exemple, en les festes de coronació i d'entrada, a València i Barcelona, dels reis Joan I i Martí. Aquestes bèsties, que sí que tenen correlat amb els bestiari medieval, són les que han pervingut, festivament, en alguns llocs dels nostres territoris.

Finalment, Alòs-Moner (1924: 36-38) apunta que «l'esplicació de les propietats dels animals en moltes obres literàries no sempre indica la procedència directa dels bestiari» perquè «se barregen la influència de la Bíblia, de les faules de l'antiguitat, el folklore, etc.». Per això, enumera els animals que en la *Zoologia popular catalana* de Cels Gomis (1910)³⁷ —un recull pioner de la cultura popular sobre la matèria— coincideixen amb el bestiari medieval. Aquests animals són el llop, la cigala, el corb, el talp, la salamandra, l'oreneta, el pelicà i l'àguila.

En efecte, una anàlisi completa de la recepció del bestiari medieval hauria d'obrir el ventall més enllà de la literatura o la festa, i tenir en compte camps tan extensos i complexos com el folklore o l'art (sobre el qual vegeu, per exemple, les breus indicacions d'Alòs-Moner 1924: 38-41; Bellés 2004: 57-66; o Cifuentes 2006: 278), i fent així segurament entendríem millor la mateixa recepció del bestiari en la literatura.

³⁷ Aquest llibre, publicat el 1910 i introbable durant molts anys, ha estat reimprès recentment (2014) per Edicions Sidillà, de la Bisbal d'Empordà. En podeu veure la descripció de l'editor aquí: <<http://www.edicionsidilla.cat/els-nostres-llibres/colleccio-la-talaia-classics/218-zoologia-popular-catalana.html>> [consulta: 16/5/2016]

VI. CONCLUSIONS

En aquest treball s'ha sistematitzat la bibliografia sobre els bestiaris en català publicada fins al moment. La visió de conjunt que emergeix de la presentació, en aquest estat de la qüestió, d'un seguit de treballs que, fins ara, no havien estat aplegats de manera sistemàtica permet de posar en relleu la importància que tenen els bestiaris en la configuració de les mentalitats de l'època medieval i les derivacions que té aquest fet en la història textual. També ha permès recollir, en un sol treball, les relacions existents entre els testimonis conservats tal com s'han anat establint en articles recents, però dispersos (Iglesias 2010; Martín 2012b).

L'elaboració d'aquest estat de la qüestió ha permès constatar alguns aspectes pendents en la recerca sobre els bestiaris catalans. Un d'ells, no pas poc important, és una anàlisi acurada dels manuscrits conservats: cal, encara, datar-los amb precisió i estudiar i tenir en compte el context en el qual van ser produïts, elements que sens dubte aportaran informació suplementària de gran valor.

La descripció acurada dels textos de què disposàvem —el text d'A, el text de G, el *Llibre del tresor*— també ha permès establir una diferència clara entre les obres amb moralitzacions —que hem anomenat *bestiaris*— i les obres sense moralitzacions —que hem anomenat en conjunt *llibres d'animals*. La bibliografia no sempre és prou explícita en aquest punt, que és clau per a la comprensió completa dels bestiaris.

Pel que fa a la recepció del bestiari medieval, només ens hem ocupat de sistematitzar aquells treballs més importants que hi havia sobre el tema, com per exemple Alòs-Moner 1924, Panunzio 1983 o Martín 1996b. També hem fet referència als textos anomenats *Bestiari* més importants del segle xx i hem establert fins on es poden analitzar amb els mateixos paràmetres que el gènere *bestiari* medieval de qui prenen el nom.

Això no vol dir, en cap cas, que tota la feina estigui feta. Al contrari. Seria necessari un estudi molt més aprofundit de totes les obres medievals en català on els animals tenen un paper al·legòric important. Però aquest no era l'objecte d'aquest treball.

Finalment, el nostre estudi no és cap punt i final. Ni tan sols un punt i a part. És només un punt i seguit que suggereix un estudi de conjunt aprofundit de tota la tradició catalana del bestiari que permeti —si escau— una nova edició, tenint en compte les noves relacions establertes entre els testimonis i els nous testimonis descoberts.

BIBLIOGRAFIA

- AHUIR, Artur, 1997, *Referències mitològiques i animalístiques en l'obra d'Ausias March*. València: Publicacions de lo rat penat.
- ALÒS-MONER, Ramon d', 1924, *Els bestiaris a Catalunya* [discurs llegit en la recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona]. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- BADIA, Lola – SANTANACH, Joan – SOLER, Albert, 2010, «Els manuscrits lul·lians de primera generació als inicis de la *scripta* librària catalana», dins: Anna Alberni, Lola Badia, Lluís Cabré (eds.), *Transllatar i transferir: la transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edendum – Universitat Rovira i Virgili, p. 61-90.
- BADIA, Lola, 1981, «Sí com lo taur...», *Els Marges*, 22-23, p. 19-31.
- BELLÉS, Xavier, 2004, *Els bestiaris medievals: llibres d'animals i de símbols*. Barcelona: Dalmau (Episodis de la Història, 340-341).
- BELLÉS, Xavier, 2010, *Bestiari*. València – Barcelona: Universitat de València – Institut d'Estudis Catalans (Monografies Mètode, 4).
- BITECA. *Bibliografia de textos antics catalans, valencians i balears*, dir. Vicenç Beltran, Gemma Avenoza i Lourdes Soriano, University of California (Berkeley) – Universitat de Barcelona <http://vm136.lib.berkeley.edu/BANC/philobiblon/biteca_ca.html> [consulta: 2/5/2016]
- BOHIGAS, Pere, 2005 (ed.), Ausiàs March. *Poesies*. Edició revisada per Amadeu-J. Soberanas i Noemí Espinàs. Pròleg de Lola Badia. Barcelona: Barcino (ENC B, 19).
- CABRÉ, Míriam, 2011, *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*. Barcelona – Palma: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears (Col·lecció Blaquerna, 7).
- CARNER, Josep, 1964. *Bestiari*. Barcelona: Edicions Nauta.
- CIFUENTES, Lluís, 2006, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona – Palma: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears. (Col·lecció Blaquerna, 3) [1a ed.: 2002].
- COLL I ALENTORN, Miquel, 1971-1972, «Les cròniques universals catalanes», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 34, p. 43-50 [reimpr. dins: Coll i Alentorn, Miquel, *Historiografia*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Obres de Miquel Coll i Alentorn, 1), 1991, p. 350-356].
- CORNALGIOTTI, Anna, 1975, *Flors de virtut*. Versió catalana de Francesc de Santcliment. Barcelona: Barcino (ENC A, 108).
- COROMINES, Joan, 1971, *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- DCVB. *Diccionari català-valencià-balear*, obra iniciada per Antoni M. ALCOVER; redactat per Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL. Palma: Moll, 1964-1969 (2a ed. corregida i posada al dia), 10 vols. En línia a <<http://www.dcvb.iec.cat>> [consulta: 2/5/2016]
- DECAT. Joan COROMINES 1980-2001. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial – La Caixa. 10 vols.
- DGEC. *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1998 [també en línia a <www.diccionari.cat>. Consulta: 27/5/2016]

- DIEC2. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. En línia a <<http://www.dlc.iec.cat>> [i en paper, sense actualitzar, a Barcelona: IEC – Edicions 62, 2007] [consulta: 9/5/2016]
- DTCA. *Diccionari de textos catalans antics*. Dir. Joaquim Rafel. Barcelona: Centre de Documentació Ramon Llull – Institut d'Estudis Catalans – Fundació Carulla – Fundació Nogué – Facultat de Teologia de Catalunya.
- FARAUDO. *Vocabulari de la llengua catalana medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, dir. Germà Colón Domènech, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans <<http://www.iec.cat/faraudo/>> [consulta: 9/5/2016].
- GARVER, Milton Stahl i MCKENZIE, Kenneth, 1912, «Il bestiario toscano secundo la lezione dei codici di Parigi e di Londra», *Studj romanzi*, 8, p. 1-100.
- GEC. *Gran enciclopèdia catalana*. Dir.: Juan Carreras i Martí. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 22 vols, 1970-2001 [també en línia a <www.enciclopedia.cat>. Consulta: 27/5/2016].
- GOMIS, Cels, 1910, *Zoologia popular catalana: modismes, aforismes, creencies, supersticions, etc., etc., que sobre'ls animals hi ha a Catalunya, ab gran nombre de confrontacions*, Barcelona: Tip. de “L'Avenç” – Centre Excursionista de Catalunya (Biblioteca folk-lòrica del Centre Excursionista de Catalunya) [nova edició: la Bisbal d'Empordà, Sidillà, 2014].
- GUGLIELMI, Nilda, 2002, *El fisiólogo: bestiario medieval*. Madrid: Eneida.
- HLC (2013-2015). *Literatura medieval, I, II i III*, dir. Lola Badia, dins Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vols. 1-3. Barcelona: Enciclopèdia catalana – Barcino – Ajuntament de Barcelona.
- IGLESIAS, J. Antoni, 2005, «Un investigador ens presenta un document: el testimoni més antic del *Bestiari* conegut fins ara a Catalunya a l'Arxiu Històric de Girona», *Arxiu Històric de Girona. Informació*, 27. p. 3.
- IGLESIAS, J. Antoni, 2010, «Uno de los testimonios conocidos más antiguo de un *bestiari* en catalán (*Arxiu històric de Girona*, colección de fragmentos)», dins José Manuel Fradejas Rueda, Déborah Dietrick Smithbauer, Demetrio Martín Sanz, M. Jesús Díez Garretas (ed.), *Actas del XIII Congreso Internacional de las Asociación Hispánica de Literatura Medieval. In memoriam Alan Deyermond*. Valladolid: Ayuntamiento de Valladolid – Universidad de Valladolid. 2 vols. p. 1057-1054
- MARTÍN, Llúcia, 1990. «Notes sobre dos contes medievals catalans», *A sol post*, 1, p.145-152.
- MARTÍN, Llúcia, 1993. «Una aproximació a l'anàlisi de les comparacions extretes dels bestiaris en els poemes del XIV i XV catalans» dins Rafael Alemany, Antoni Ferrando i Lluís B. Meseguer (ed.), *Actes del novè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*. Vol 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 245-256.
- MARTÍN, Llúcia, 1996a, «El tigre transformat en serp i la tigressa emmirallada: algunes notes sobre la configuració dels bestiaris catalans», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 32 (Miscel·lània Germà Colón, 5), p. 15-31.
- MARTÍN, Llúcia, 1996b, *La tradició animalística en la literatura catalana medieval*. Alacant: Institut de Cultura «Juan-Gil Albert».
- MARTÍN, Llúcia, 1999, «Les comparacions de tema animal relacionades amb el desengany amorós en les poesies de Joan Roís de Corella i en l'*Espill* de Jaume Roig», dins Vicent MARTINES (ed.), *Estudis sobre Joan Roís de Corella*. Alcoi: Marfil (Universitas, 8), p. 193-209.
- MARTÍN, Llúcia, 2012a, «Errores y divergencias en la traducción: las fuentes del Bestiari catalán», *Crítica del testo*, 15/1, p. 40-71.

- MARTÍN, Llúcia, 2012b, «Nuevas aportaciones sobre la transmisión del bestiario catalán», *Revista de literatura medieval*, 24, p. 155-172.
- MASSIP, Francesc, 2010, *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó*. Valls: Cossetània.
- MÉRIDA, Rafael M., 1989, «Els monstres exemplars (Metamorfosis i bestiaris a l'Edat Mitjana)», *Lletra de canvi*, 17, p. 30-33.
- MOLINÉ I BRASÉS, Ernest. 1909-1913, «Inventari de béns den Gomar de Santa Coloma de Queralt (segle XIV)», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, 6 (año XIV), p. 586-593.
- NADAL, Marta, 2008, «A manera de comentari» dins Mercè Rodoreda, *Bestiari i altres poemes*. Barcelona: Viena.
- PACHECO, Arseni, 1997 (ed.), Francesc de la Via. *Obres*. Barcelona: Quaderns Crema.
- PANUNZIO, Saverio, 1963-1964. *Bestiaris*. 2 vols. Barcelona: Barcino. (ENC A, 91-92).
- PANUNZIO, Saverio, 1983. «Realisme i didacticisme en les comparacions d'Ausiàs March pròpies del bestiari», dins Giuseppe TAVANI i Jordi PINELL (ed.), *Actes del sisè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 397-409.
- Riquer, Martí de, 1954. *Poesies de Gilabert de Pròixita*. Barcelona: Barcino (ENC A, 76).
- RODOREDA, Mercè, 2008, *Bestiari i altres poemes*. Ed. de Marta Nadal. Il·lustr. de Montse Ginesta. Barcelona: Viena.
- SCIÈNCIA.CAT DB. *Sciència.cat DB: base de dades de la ciència i la tècnica en català*, dir. Lluís Cifuentes Comamala, Centre de Documentació Ramon Llull de la Universitat de Barcelona <<http://www.sciencia.cat/db/scienciadat-db.htm>> [consulta: 2/5/2016]
- SOLDEVILA, Llorenç, 1989 (ed.), Prudenci Bertrana, Pere Quart, Josep Carner. *Bestiaris*. Barcelona: Edicions 62 (El garbell, 27).
- TRACES. *Traces. Base de dades de llengua i literatura catalanes*, dir., Jordi Castellanos (†), Jaume Aulet, Maria Campillo, Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània. Universitat Autònoma de Barcelona <<http://traces.uab.cat/>> [consulta: 9/5/2016]
- TRANSLAT DB. *TRANSLAT – Base de dades de traduccions al català medieval (1300-1500)*. Universitat Autònoma de Barcelona <<http://www.narpan.net/translat-db.html>> [consulta: 9/5/2016]
- VALSALOBRE, Pep. 2002 (ed.), Agustí Eura. *Obra poètica i altres textos*. Barcelona: Fundació Pere Coromines – Curial.
- WITTLIN, Curt J., 1976-1989 (ed.), Bruneto Latini. *Llibre del tresor*. Versió catalana de Guillem de Copons. 4 vols. Barcelona: Barcino (ENC A, 102, 111, 122, 125).

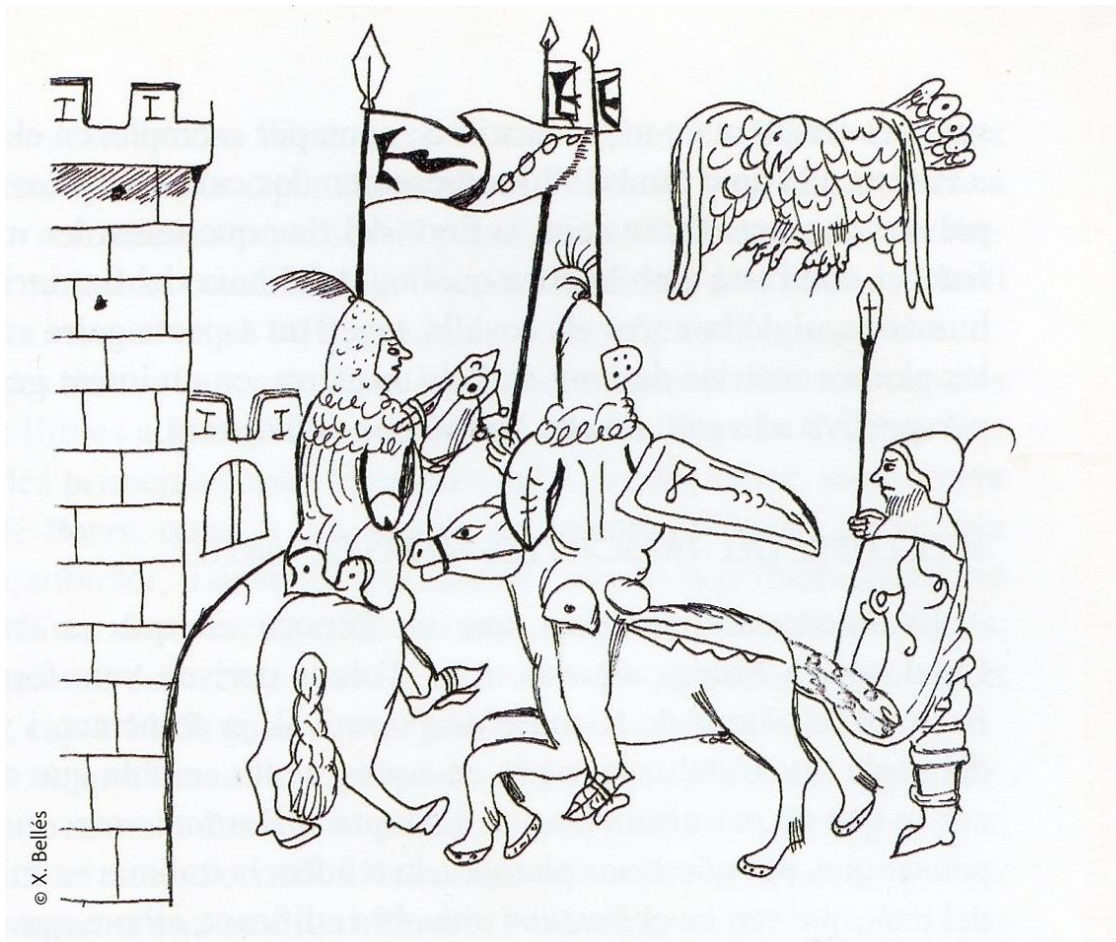
APÈNDIXS

1. IL·LUSTRACIONS

En aquest apartat es reproduïxen algunes il·lustracions que poden ser d'interès per a la comprensió dels bestiars catalans medievals. En primer lloc hi ha les il·lustracions del ms. 310 de la Biblioteca de Catalunya (ms. D), extretes de l'edició de Xavier Bellés (2010), que en va publicar la reproducció fotogràfica i també una reconstrucció a ploma amb la intenció d'evidenciar-ne millor els traços.

En segon lloc, hi ha unes imatges de mostra d'alguns manuscrits o bé poc estudiats—com per exemple els de Vic (mss. E i F)— o bé inèdits fins ara —com per exemple els fragments de Girona (ms. H) i de la Biblioteca de Catalunya (ms. I).

a) Voltor

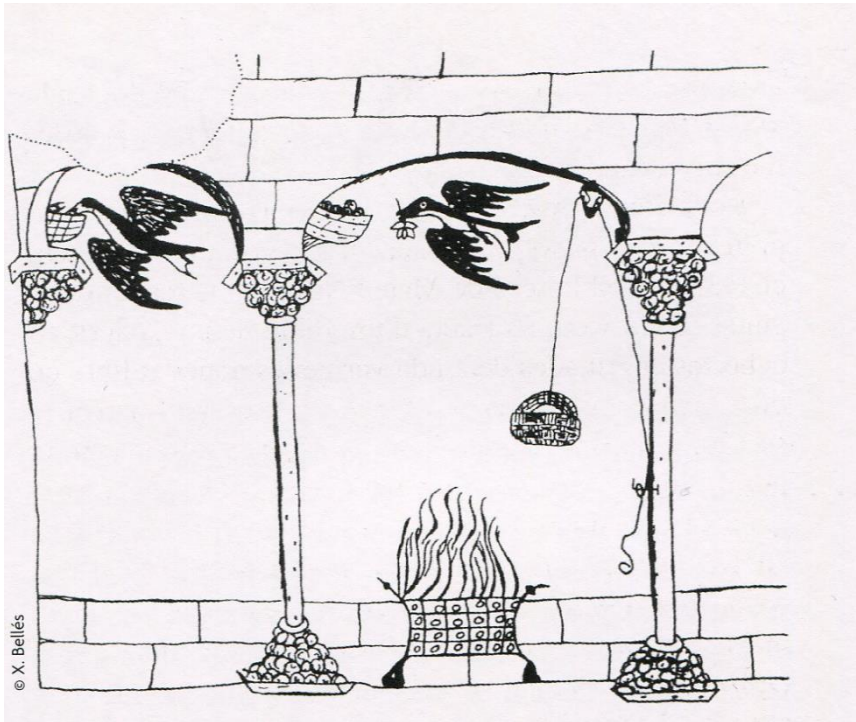
Un voltor sobrevola una host medieval esperant servir-se dels morts en la batalla, tal i com descriu la seva 'natura'. Reconstrucció de la il·lustració del ms. BC 310, f. 120v, efectuada per Xavier Bellés (2010: 35).

b) Falcó

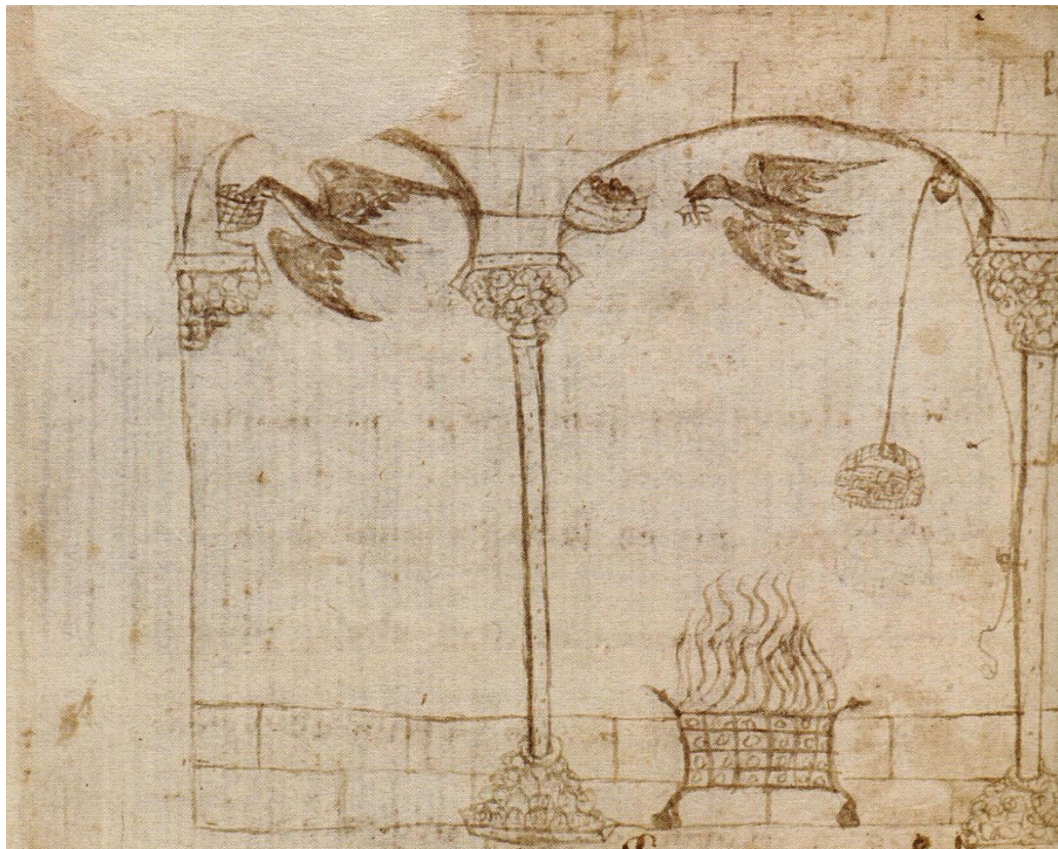

Falcons. Reproducció de la il·lustració del ms. BC 310, f. 118v (de Bellés 2010: 6).

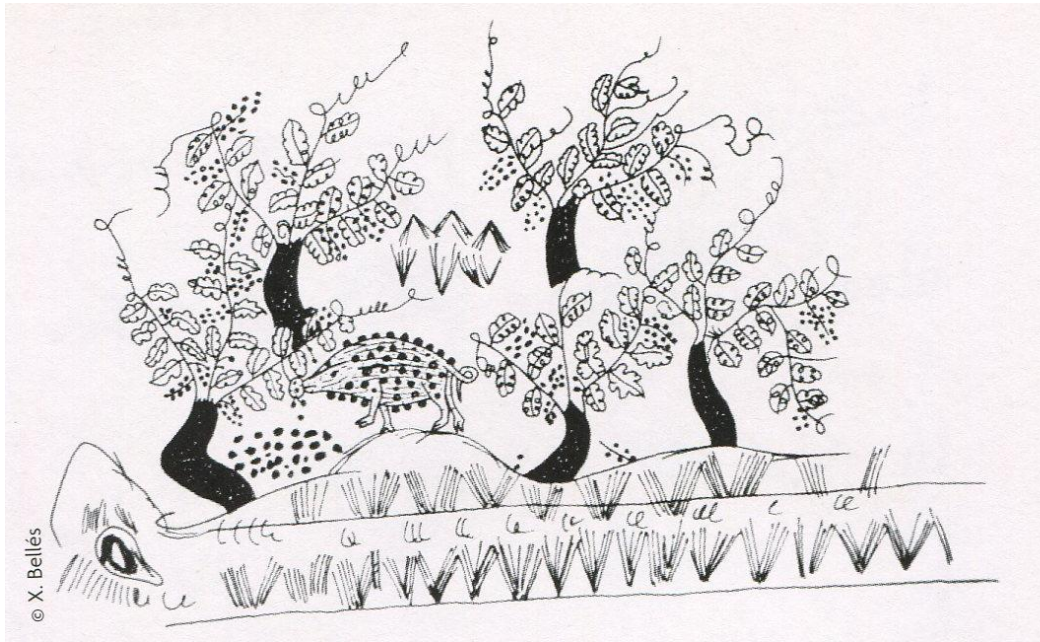
c) Oreneta

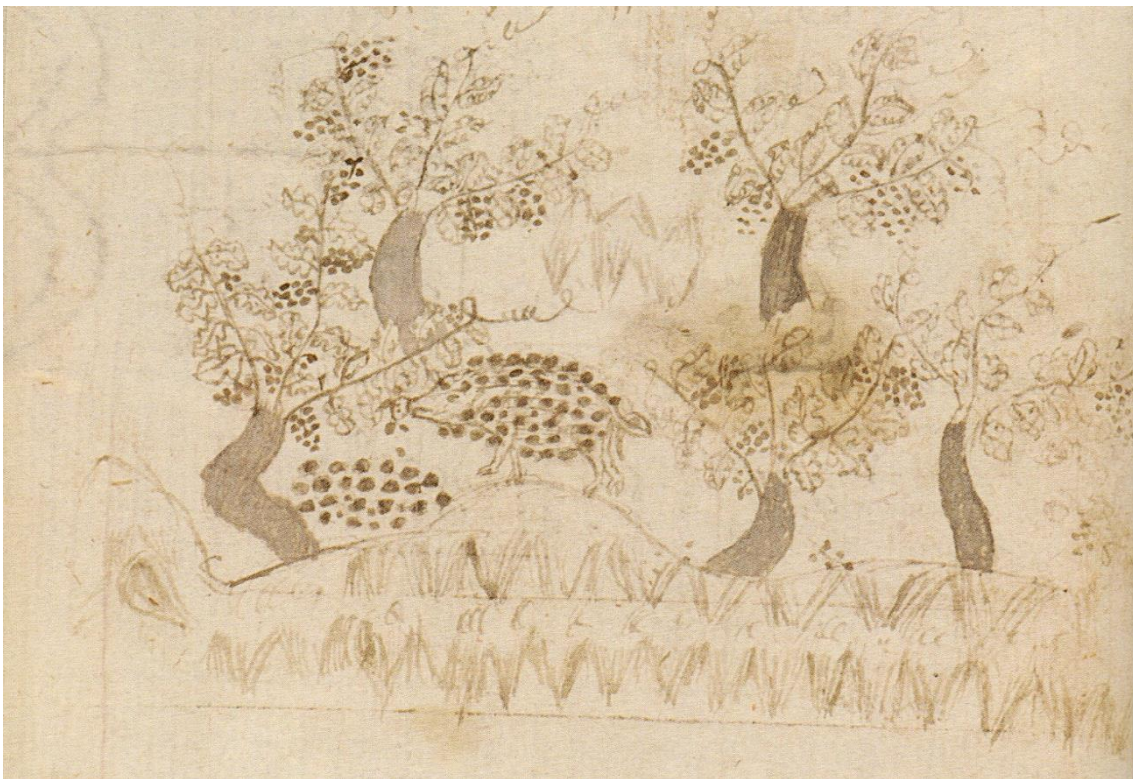
Orenetes portant menjar al seus nius, construïts sota uns arcs, amb un foc que crema. Reconstrucció de la il·lustració del ms. BC 310, f. 106r, efectuada per Xavier Bellés (2010: 23). A sota, reproducció de l'original (de Bellés 2010: 24).

d) Eriçó

Eriçó al camp de vinyes, a punt per robar el raïm, com explica la seva 'natura'.
Reconstrucció de la il·lustració del ms. BC 310, f. 108r, efectuada per Xavier Bellés
(2010: 27). A sota, reproducció de l'original (de Bellés 2010: 26).

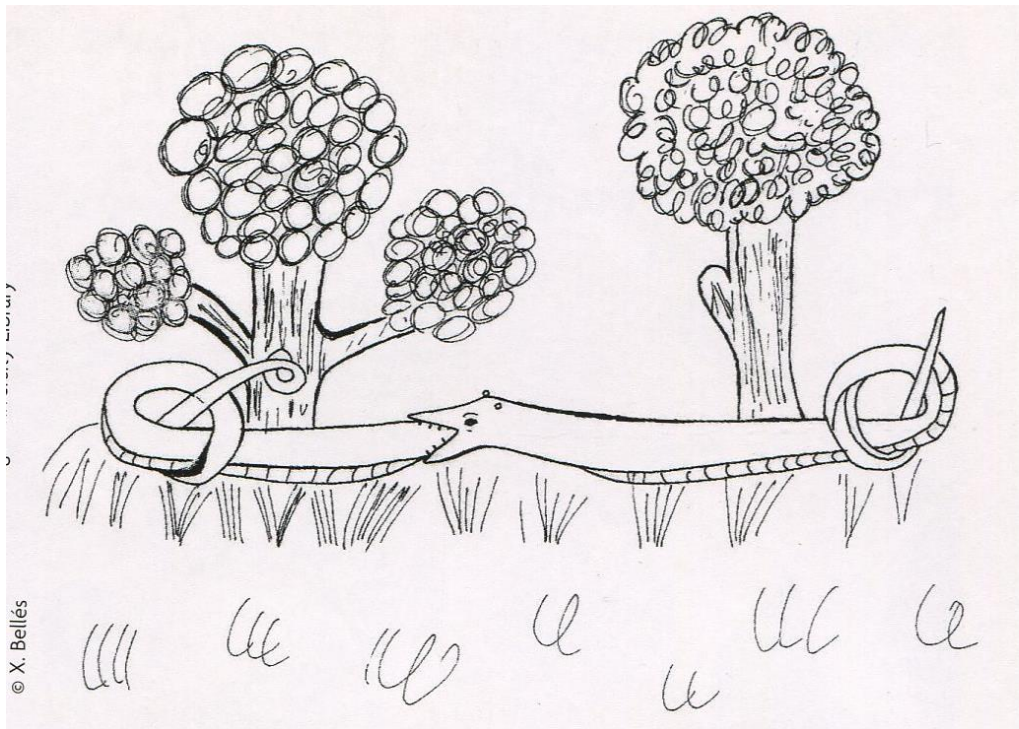
e) Calcatrix

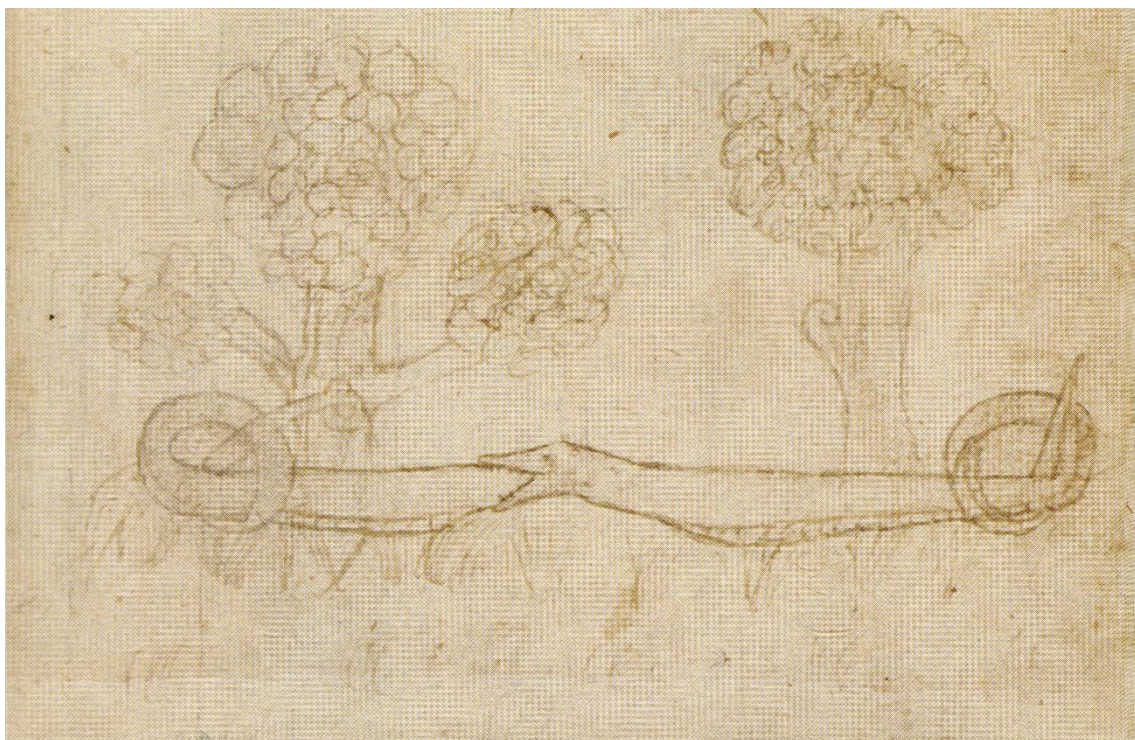
Una calcatrix menjant-se un guerrer. Reconstrucció de la il·lustració del ms. BC 310, f. 109v, efectuada per Xavier Bellés (2010: 29). A sota, reproducció de l'original (de Bellés 2010: 28).

f) Vibra

Còpula de les vibres. Reconstrucció de la il·lustració del ms. BC 310, f. 112r, efectuada per Xavier Bellés (2010: 31). A sota, reproducció de l'original (de Bellés 2010: 30).

g) Última pàgina ms. BC 310 (ms. D) i primera pàgina ms. Vic 229 (ms. E)³⁸

Llúcia Martín (2012b: 163-164) va donar a conèixer que els mss. D i E eren, en realitat, dos fragments d'un mateix còdex. Ho justificava a partir de la lletra i de la continuïtat perfecta del text. A les pàgines següents reproduïm la darrera pàgina del ms. D (f. 122v, òlim LXXIv) i la primera del ms. E (f. 1r, òlim LXXIr). Com podem veure, doncs, la foliació antiga no és correlativa, com ja havia observat Martín (2012b: 164), tot i que citant la numeració antiga com a f. LXXrv i no LXXIv, que és la numeració correcta. Font de les fotos: Arxiu de Sciencia.cat DB.

Transcrivim, també, la darrera frase de D i la primera de E, per veure com s'adiuen. Indiquem amb | el canvi de ms.:

« [...] ranovallats en la fe da Jesucrist e en la sua hoba | diència e an laxar lo peccat d'Adam [...] ».

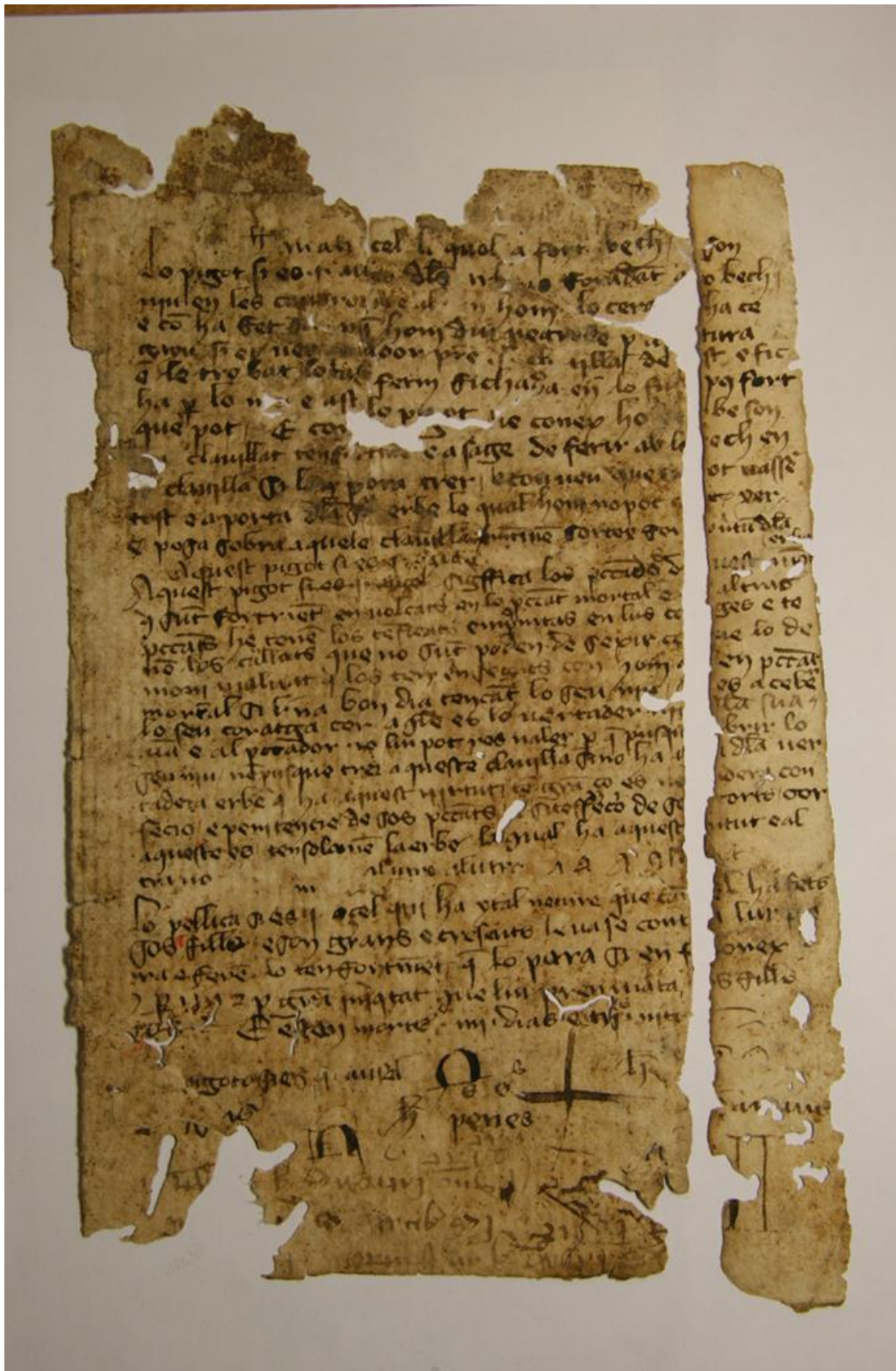
³⁸ BC 310 = Sciència.cat DB ms309 <http://www.sciencia.cat/db/cercador.htm?ms=309> [consulta: 6/6/2016]; Vic 229 = Sciència.cat DB ms261 <http://www.sciencia.cat/db/cercador.htm?ms=261> [consulta: 6/7/2016]

aglt qui feu lo cel. hila era crotos lo carer
qui usua e que ell es aglt qui no. hac conessa
met ne mira fi equa co lomo sagouina p ell
e que ell dona paciencia et mil. Adona guardo
et be e que es just misericordios et racios
E que ell daualla et cel en eta p saluar hu
manal linage. Et xreu q ell es un sol deu.
et fill dadeu unu tote aglt sapode acon
parat ala aguila api con pdaucty agenc
Joha auagalisa quis pinca en sembtaca
aguila. Perca con ell fo aglt q diu e pla
da questes altes q diu son. Cor ell fo aglt
q diu aglt auageli molt alt lo qual dnu
gr: principio erat verbug: Adochs dators aglt
Cavals pot dir nro senyor deus aglt son
vercaderamer mos fillis. An co la aguila
qui ranouita bacarat se tres uaguades
en laysua. Peressi ses daue da cots aglt
q bacare al sanc babcisme. Cor ells hi son
Somorgollacs. m uaguades son ranoua
llacs en la fe da ihs xst e en la sua hoba

diencia e can lavar lo peccat d'adam. Pla sua
 de obadiencia p lo peccat a ell come que hom
 aye baprisme con gulo baprisme no fos p
 nulls ueys peccat ferit' euy d'apnaes. Pua
 ra. Pua ra euy que hom es an uall de
 peccat con de q's ranouelle p confassio e p
 panicencia que apita. i. a lora p baprisma.
 Sens lo qual null hom nos pot saluar. E
 aqsta manera come q' hom se ranouella xpi
 con fala agnita.

ocuall era enq' ayial naca q'
 Si hom lo tame x' pors meye d'
 boua. E puy e' hom lo lepraia euy,
 q' hom est no uetes aygua euy p'at p'at
 motes e' una guada q' si naga conde
 aye eoy era q' maner lo ser e' fechi
 da p'at d'acora. m' p'us. E' aqsta
 l'adoq's conep'e q' a que passa codit
 ayda gna euy aqsta manera son ja.

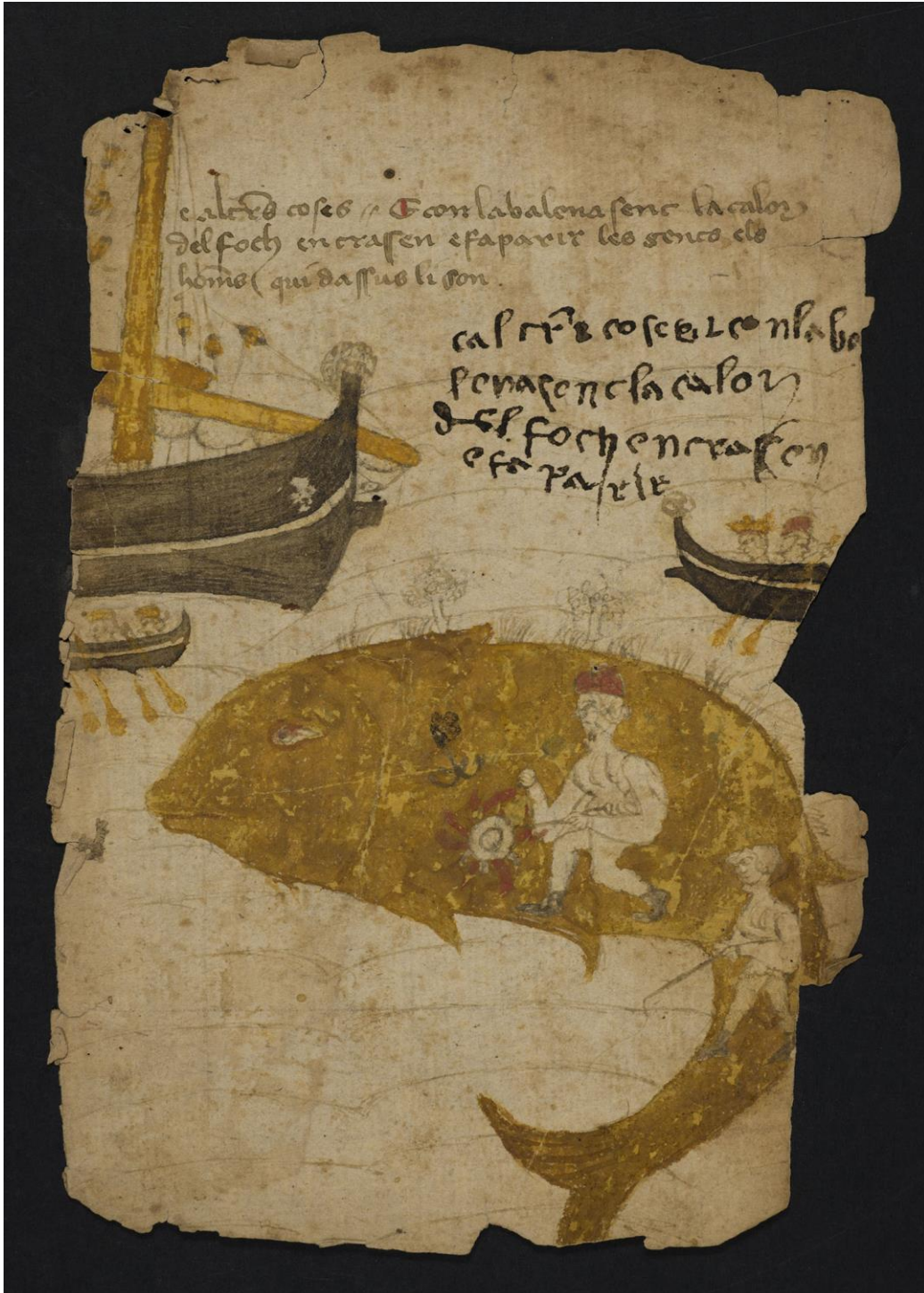
h) Fragment de Girona (ms. H)

Reproducció del ms. de l'AHG Fragments llatins, Gi-1-260/4/Llatí/darrere i Gi-5-120/6/Llatí/davant (ms. H). Fotografia cedida per J. Antoni Iglesias, a qui agraïm la gentilesa d'haver-nos-la proporcionat per al nostre treball.

i) Fragment de la Biblioteca de Catalunya (ms. I)

Recto del foli del manuscrit 9300, núm. 2 de la BC, provinent del fons de Ramon d'Alòs-Moner. És l'única il·lustració acolorida que es conserva d'un bestiari català. S'hi representa la 'natura' de la balena: s'hi veuen els mariners fent foc al seu llom, on també hi ha un arpó i, al costat, altres vaixells baleners. A la pàgina següent, versó del foli, en què hi ha el final del capítol de la balena i l'inici del de la guineu. Font: Arxiu de Sciencia.cat DB.

Aquesta balena podem acompanyar a
aquest mo q' axi con la balena fa per
tots aqlls q' si sien lo semblat es d'
quest mo que con ayant mo sa fie hom
aytat mo naua enganar. **T**or me vee
p' imperadors ep Reys e pnceps ho Comptes
ho dars qualque altre **lunage** dignitat sien
An leugeramet sa more e perden luxes sa
yories ho mltres ho q' fas con un pobre sol
e aytat com mes an e aytat com mes ho pla
nyen con ho da sampare neu han aluar
Caqt qui mes sa fia anaqt mo mes sa
lluya dta amor dadeu. **E**adoche pus qt
mon sa pcep daqlls qui mes sa sien en
ell. los mer da pocs conue q's fa per
de con pala balena a aqlls q' si sien neli
stan da pobre

Amp: sic. p' bistra molt maliciosa
e falsa eha moltes falses eha i' na
tura que con ella ha fam q' galca to
ta euassen en qualque camp emer se an so
bino encerra corau la lengua da fora e
esta en loch da morta e con los corpe e les
cornells lauee aydange que sia morta

genot lala
genot lala

2. TEXTOS

Tot seguit oferim la transcripció de dos textos —inèdit el primer, transcrit diplomàticament el segon a Martín 2012b: 165—, que poden contribuir a l'estudi dels bestiaris. Les transcripcions s'han fet d'acord amb els criteris de la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de l'editorial Barcino. Així, desenvolupem les abreviatures sense indicar-ho, separem els mots i regularitzem la puntuació i l'ús de majúscules i minúscules d'acord amb la norma actual. També regularitzem la variació de *i/j* i *u/v*. Accentuem segons la normativa actual i utilitzem l'apòstrof i el guionet com en el català modern. Per a indicar les elisions que avui en dia no tenen representació gràfica fem el punt volat.

Hi afegim l'aparat crític mínim que és habitual en una transcripció, sense col·locar sistemàticament el text amb el conjunt de la tradició manuscrita, que ja s'ha dit que és molt variable. Només hem efectuat col·locació en els casos que afecten a la comprensió del text i per justificar alguna esmena, i sempre únicament amb el manuscrit A.

2.1 TEXT DE H (Girona, AHG, Fragments llatins, Gi-1-260/4/Llatí/darrere i Gi-5-120/6/Llatí/davant)³⁹

El testimoni data de finals del segle XIV o l'inici del XV i no d'abans, com s'havia proposat en unes primeres aproximacions. No es tracta, però, d'un fragment d'un còdex, sinó d'un paper solt en el qual un anònim va copiar dos capítols esparsos del bestiar que eren el seu interès: un important exemple, doncs, de la difusió del bestiar.

El testimoni va ser reutilitzat per al farciment de les relligadures de dos protocols notariaus de Girona, trencant-lo en dos trossos. Aquesta operació va ser feta pels relligadors, que rebrien el document per camins desconeguts.

La llengua presenta algunes formes pròpies de l'*scripta* librària primitiva del català, usual en la còpia de llibres fins vers 1320/1330 (Badia-Santanach-Soler 2010). Aquestes formes (*aucel*, «trere» per 'treer', 'treure'), que són restes d'una actualització general de l'*scripta*, justificarien una datació de la traducció catalana del *Bestiario toscano* anterior

³⁹ Descripció del ms. a Sciència.cat DB ms2346 <<http://www.sciencia.cat/db/cercador.htm?ms=2346>> [consulta:6/6/2016].

a aquell moment de canvi. Convé, però, fer una anàlisi més aprofundida del text que no és l'objecte d'aquest treball. Presenta altres peculiaritats lingüístiques dignes de ser remarcades: la forma «sunt» per 'són', que pot correspondre també a l'*scripta* primitiva i tal vegada podria indicar un tancament de les *oo* tòniques en *uu*, propi del Conflent, el Vallespir i el Rosselló, i en època antiga probablement més al sud i tot. En una segona ocurrència del mot, «que no sunt poden deseixir», la lectura ha de ser «que no se'n poden deseixir».

Algunes altres formes remarcables són «lo virtum» per 'la virtut' (gènere masculí que es repeteix en una altra ocasió), o la lectura dubtosa *hacegayr* per, suposem, 'assajar'. Més interessant és la forma «lus» per 'llurs', ja en desús al segle XV (Coromines 1971: 264). També és digne de destacar la forma amb extensió «sorteix» per 'surt', que també apareix a A però que no deixa de ser raríssima: documentada quatre vegades al DECat (s. v. *sortir*) —tres cops dels quals en documents rossellonesos i gironins—, Faraudo el documenta en el *Tractat de les monedes* d'Arnau de Capdevila (escrit cap a 1436-1437, Cifuentes 2006: 314). El DCVB indica (s. v. *sortir*) que la forma incoativa es troba en textos medievals, però no en cita cap exemple. Tampoc no apareix en cap de les obres que formen el corpus del DTCA.

El mot *caus*, que pot semblar obscur, podria referir-se a un «niu, lloc o cusa d'on neus alguna cosa» (DCVB, s. v. *cau*).

La sintaxi del text a vegades és forçada o poc clara («e ficha per lo niu [la clavilla]» regiria, en principi, un pronom, i no és l'únic cas on hi falta). L'estranya forma de relatiu «li quol» Joan Coromines només la troba en documents de Sant Hilari Sacalm (DECat, s. v. *qual*). També cal que destaquem l'ús del partitiu en «aporta de la ·I^a· erbe...».

En aquest text no hi indiquem les variants de tradició respecte a A perquè tot sovint innova, incorpora text, amplifica algunes oracions i en suprimeix d'altres. Això no obstant, és fidel al sentit original. Aquesta operació no ens ha d'estranyar, recordem que el text de B presenta unes característiques semblants, per la qual cosa Panunzio va decidir d'editar-lo a part d'A (Panunzio 1963-1964: I, 22-24). Això passa en altres textos d'alta difusió durant l'Edat Mitjana, com per exemple els *Amonestaments* d'Anselm Turmeda o els versicles del *Llibre d'amic e Amat* de Ramon Llull.

Text:

Lo pigot sí⁴⁰ és ·I· mal?⁴¹ au cel li quol à fort bech, [e fa] son niu en les caus ro[...] dels arbres foradant a[b l]o bech. E con ha fet son niu e al[cu]n hom lo cerc[arà per] hacegayr? si és ver [ço] que hom diu re[...] e per [...]tura e l' à trobat, lo [caça]dor? pren ·I^a· cl[a]villa de [fu]st e ficha per lo n[iu] e así ferm fichada en lo [niu lo] pus fort que pot, e con lo pigot ve, conex-ho e [tro]be son [niu] clavillat ten [fortment] e asage de ferir ab lo [b]ech en [la] clavilla si la'n porà trer; e con veu que [no p]ot, va-sse'n tost e aporta de la ·I^a· erbe le qual hom no pot co[nè]xer e posa sobra aquele clavilla e mantinén sortex for[a per l]o virtum? de la erba.

Aquest pigot⁴² signifffica los peccadós d'[aq]uest món qui sunt fortment envocats en lo peccat mortal e [en] altras peccats he tenen-los ten [ficats] empremtas en lus co[rat]ges, e tenen-los callats, que no sunt poden desexir co[n] ve lo demoni malvat, qui los ten enseगतs con hom [és?] en peccat mortal, sí li n' à bon dia tencat lo seu niu q[ui] és a ceber lo seu coratga, cor aquelle es lo vertader niu [de la] sua ànima. E al peccador no li'n pot res valer, perquè pusque [o]brir lo seu niu ne pusque trer aqueste clavilla, si no ha a[jud]a de la vertadera erbe que ha aquest virtut ten gran, ço és, ve[rta]dera confeció e penitencie de sos peccats [a] sitesfecció de so[n] corts, cor aqueste és, ten solamen, la erbe la qual ha aquest[a vi]rtut, e altra no.⁴³

Lo pellicà sí és ·I· oçel qui ha [a]ytal neture que con él ha fets sos fills e són grans e crescuts, leva[n]-se cont[r]a lur para e feren-lo ten fortment que lo para s' i enf[e]onex e, per ira e per gran iniquitat que li'n pren, mata [so]s fills tots, e estan morts .IIII. dias e .IIIes. nits [...]⁴⁴

⁴⁰ †† [invocació], sobrescrit.

⁴¹ mal?] sobrescrit.

⁴² Aquest pigot] segueix sí és ·I· au cel, *canc.*; Aquest... au cel repetit a l'interliniat.

⁴³ Segueixen proves d'escriptura (paraules i lletres).

⁴⁴ Segueixen proves d'escriptura (paraules, lletres, una creu i altres gargots). Verso en blanc.

2.2 TEXT DE I (Biblioteca de Catalunya, ms. 9300, núm. 2)⁴⁵

En aquest cas, es tracta d'un fragment d'un còdex datable en la primera meitat del segle XV. Prové del llegat de Ramon d'Alòs-Moner. El còdex, tot i no ser luxós, tenia elements de formalitat que el distingeixen dels altres conservats (caplletres en vermell, tocs d'aquest color a les majúscules, prolongacions figurades de les astes descendents de les lletres de la darrera línia i, sobretot, dibuixos acolorits a pàgina sencera).

L'*scripta* és moderna i la llengua, correcta. La lliçó té alguna variant significativa respecte de la tradició editada (*s'alça*, r. 13 per *se solla*, cf. Panunzio 1963-1964: I, 129). És de copista oriental (confusió de a i e àtones: «parir» per 'perir'; «da» per 'de', etc.). Tenim un únic indicatiu que podria caracteritzar-lo com a balear: la confusió de la neutra tònica de «balana» per 'balena', però és arriscat afirmar-ho tractant-se d'un sol cas i en un text tan breu. Indiquem, en nota, les esmenes que hem fet en el text. També indiquem les variants de tradició respecte del text de A.

Text:

[...] e altres coses. E con la balena sent la calor del foch, entra-sse'n e fa parir les gents e ls homes qui dassús li són.⁴⁶

[dibuix]

Aquesta balena podem comparar a aquest món, que axí con la balena fa perir tots aquells qui s'i fien, lo semblant és d'equest món que, con aytant més sa fie hom, aytant més na va enganat. Cor més veem⁴⁷ per anperadors e per reys e prínceps ho comptes ho da⁴⁸ qualche altre dignitat⁴⁹ sien, axí leugerament sa moren e perden lurs sayories ho muller⁵⁰ ho infans con un pobre sotil. E aytant com més an, aytant⁵¹ com més ho

⁴⁵ Descripció del ms. a Sciència.cat DB ms1284 <<http://www.sciencia.cat/db/cercador.htm?ms=1284>> [Consulta: 06/06/2016]

⁴⁶ *Tot seguit, una mà posterior repeteix:* e altres coses con la balena sent la calor del foch, entra-sse'n e fa parir.

⁴⁷ Cor més veem] Car nós veem A.

⁴⁸ da] da c, *corr.*

⁴⁹ dignitat] linatge dignitat, *corr.*

⁵⁰ muller] mller, *amb abreviatura de e.*

planyen, con ho dasamparen ne u han a laxar. E aquell qui més sa confia an aquest món més s'allunya de la amor da Déu. E adonchs, pus que·l món sa parteix d'aquells qui més sa fien en ell, los met dassots, convé que·ls fa perir, axí con fa la balana a aquells qui s'i fien ne li stan dasobre.

La volp sí és ·I^a· bístia molt malaçiosa e falssa e ha moltes falsies e ha ·I^a· natura que con ella ha fam que·s solla⁵² tota e va-sse'n en qualque camp e met-se an sobines en terra e trau la lengua da fora e està en loch da morta e con los corps e les cornelles la veen cuydan-se que sia morta [...].⁵³

⁵¹ aytant] e aytant.

⁵² que·s solla] que salca; que·s solla A.

⁵³ *Tot seguit: Jonot Sala, repetit, d'una mà posterior.*

ABSTRACT

This work offers a status of the issue about Catalan medieval bestiaries. The work is divided in four parts. In the first one is described what a medieval bestiary is and it is proposed to divide the texts called *bestiaries* by the bibliography in *bestiaries* properly, if they describe the nature of the animals and include a moralisation, and *books of animals* if they only have a historic-natural description of the animals. In the second there is a systematic description of all the bibliography published about medieval bestiaries, described by chronological order. In the third part the primary sources used in this work are described. They are, on the one hand, the text of the manuscript called A by Panunzio —a bestiary—, and, on the other hand, the text called G by Panunzio and the catalan translation of *Livre dou tresor*, written by Bruneto Lattini —both *books of animals*. This description allows to justify the division we have proposed between *bestiaries* and *books of animals* because it highlights the characteristics of both types of works. Finally, in the fourth part is treated the reception of the medieval bestiary, both in literature and other arts. The work is closed by an appendix where the reader will find some illustrations from the manuscripts where bestiaries are copied as well as a transcription of the texts called H —unpublished until now— and I in this work.

Key words: Bestiaries, Books of Animals, Moral Doctrine, Natural History, Status of Issue, Manuscripts, Reception, Catalan Literature, Catalan Philology, Middle Ages.

RESUM

Aquest treball ofereix un estat de la qüestió sobre els bestiaris catalans medievals. El treball es divideix en quatre parts. A la primera part es presenta el perfil del gènere que anomenem *bestiari* i es proposa de dividir les obres que la crítica ha identificat fins ara amb el nom de *bestiari* entre bestiaris pròpiament dits, si a més de la descripció de la ‘natura’ dels animals n’exposen una moralització, i *llibres d’animals*, si només contenen una descripció historiconatural dels animals. A la segona part es fa un repàs sistemàtic de la bibliografia publicada fins ara sobre els bestiaris catalans, que és ressenyada per ordre cronològic. A la tercera part es descriuen les fonts primàries més importants que han estat utilitzades en aquest treball. Són, d’una banda, el text del manuscrit anomenat A per Panunzio —un bestiari— i, per l’altra, el text que el mateix Panunzio anomenà G i la traducció catalana del *Livre dou tresor* de Brunetto Latini —un i altre *llibres d’animals*. Aquesta descripció permet justificar la diferenciació proposada entre *bestiaris* i *llibres d’animals* perquè posa de manifest les característiques diverses de cada tipus d’obra. Finalment, a la quarta part es tracen les línies generals de la recepció del bestiari tant en la literatura com en altres àmbits. Clou el treball un apèndix amb una selecció de reproduccions dels manuscrits que transmeten els bestiaris catalans i una transcripció dels texts del manuscrits que aquí s’han anomenat H—inèdit fins ara— i I.

Paraules clau: bestiaris, llibres d’animals, doctrina moral, història natural, estat de la qüestió, manuscrits, recepció, literatura catalana, Filologia catalana, Edat Mitjana.